

БІБЛІОТЕКА
ПОЕТА

М А Р К І Я Н
Ш А Ш К Е В И Ч

Бібліотека поета

МАРКІЯН
ШАШКЕВИЧ

Твори

*Радянський письменник
Київ-1960*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

*М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський,
А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко
Л. С. Первомайський, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина*

*Упорядкування, вступна стаття і примітки
кандидата філологічних наук*

В. Т. Дмитрука

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

Понад 125 років відділяє нас від того часу, коли у надзвичайно складних суспільних обставинах виступив талановитий письменник і літературний діяч Маркіян Семенович Шашкевич. То були важкі часи. Західноукраїнські землі, силоміць відірвані від матернього лона, перебували під владою австрійської монархії, яка проводила там жорстоку політику колоніального гноблення. В Галичині австрійські загарбники спирались на польську шляхту, віддавши їй привілей нещадно душити місцеве населення.

Українське селянство, яке становило основну частину населення Галичини, перебувало під подвійним гнобленням — соціальним і національним. З галицького трудівника пили кров австрійська монархія, «свої» та іноземні поміщики. Кріпосницький гніт все посилювався. Кожен вияв волелюбності протесту суворо переслідувався. Австрійська влада, польські та українські пани дивилися на селянство як на худобу, зневажливо ставились до народної мови, до всього українського.

Українська прогресивна культура не могла розвиватися. Австрійські правлячі кола здійснювали в Галичині політику онімечування. Офіційною мовою була німецька. Польські пани, які віддавна хотіли привласнити ці землі, намагались ополячити українське населення. В цьому їм допомагали українське панство і уніатське духовництво, яке прислужувалось австрійському уряду, польській шляхті і Ватікану.

Щоб полегшити для себе експлуатацію селянства, послабити його волелюбні прагнення і визвольну боротьбу, денационалізувати українське населення і утвердити своє панування в Галичині, іноземні загарбники разом з українським панством уніатською церквою з усіх сил намагались розірвати зв'язки Галичини з Україною і єдинокровоною Росією. Выгадувались брехливі «теорії» про окремішність Галичини та її народу, ігнорувалася історична спільність з Україною і Росією, переслідувались всякі зв'язки з ними. Для книг, які друкувались в межах Росії, була встановлена особлива цензура, заборонялися навіть такі художні видання, як «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка.

Освіта, навіть у сільських школах, велась німецькою та польською мовами. Література, пройнята клерикалізмом та почитанням монархії, була вкрай відсталою. Про життя народу в ній і не згадувалося. До того ж так звані «освічені» верстви писали дивовижним «язичієм», — сумішшю польських церковно-слов'янських, російських та українських слів і зворотів.

Відірваність від прогресивної російської і української культури прирікала зародки української культури в Галичині на жалюгідне животіння.

В той же час у зв'язку з процесом розкладу феодально-кріпосницької системи в країні відбувалось загострення соціальних суперечностей. Жорстке соціальне і національне гноблення викликало протест у народних масах, зростання селянського визвольного руху. З початку ХІХ століття в країні все частіше діють народні месники — опришки, спалахують селянські повстання в різних місцях: у Волі Якубовій (1819 р.), на Скільщині (1824 р.), в Нагуевичах (1831 р.) тощо. Разом з цим підносився протест і проти національного гноблення. Посилюється народне прагнення до єднання з Україною

Росією. Зростаючий рух народних мас відбився у настроях тієї частини інтелігенції, яка ближче стояла до народу і хотіла служити йому. Наростання визвольного руху перед 1848 роком вело до єдності дій українських і польських демократичних кіл, які нерідко об'єднувалися у спільних гуртках.

В такій атмосфері, як прямий вираз духовних запитів тієї доби, розгорнулась громадська і літературна діяльність М. Шашкевича. Вона мала виразний просвітительський характер, була надихана ідеями єдності українського народу, його спільності з російським народом, героїкою визвольної боротьби українського народу в минулому і гарячою вірою в його світле майбутнє.

«Людина наскрізь симпатична, щира і проста, оґрита неложною любов'ю до рідного народу і непохитно певна своєї дороги, як у штуці (мистецтві.— В. Д.), так і в житті», писав про М. Шашкевича Іван Франко¹.

¹ І. Франко. Нарис історії українсько-руської літератури Львів. 1910, стор. 104

Недовгим було життя М. Шашкевича, невелика його літературна спадщина. Та своєю діяльністю він послужив справі розвитку нової української літератури на західноукраїнських землях, зміцненню громадсько-літературних зв'язків з Україною і Росією, зверненню літератури до народного життя й мови.

Творчість М. Шашкевича належить до прогресивного, демократичного напрямку в українській літературі.

Маркіян Семенович Шашкевич народився 6 листопада 1811 року в селі Підлисса, кол. Золочівського повіту на Львівщині, в родині сільського священика. Вчився Маркіян спочатку в так званій нормальній школі, потім у Бережанській та Львівській гімназіях, а в 1829 році вступив до Львівської духовної семінарії. Це відповідало бажанням батька і усталеним традиціям. До того ж семінаристів забезпечували житлом і харчуванням, а для небагатої родини, де було семеро дітей, це мало неабияке значення.

В семінарії панувала мертвотна схоластика в навчанні і жорстокі казармені порядки. Важко було миритися з цим жвавому, допитливому юнакові. За вільнодумство, причепившись до незначного порушення розпорядку, Шашкевича в лютому 1830 року виключили з семінарії. І хоч розгніваний батько відмовив йому в будь-якій підтримці, Маркіян залишився у Львові. Тут він зазнав багато лиха і захворів на сухоти, але не опустив рук. Жадобав до знання, діяльності перемагала злигодні і хворобу.

Шашкевич наполегливо займався самоосвітою.

Він слухав лекції в університеті, дуже багато читав. Відомо, що він вивчав «Руську Правду», «Слово о полку Ігоревім», «Літописи російські», історичні праці Бантиш Каменського, знайомився з історією українського й інших слов'янських народів, з їх віковою невільною боротьбою.

Розвиткові Шашкевича сприяло зближення з чеським літератором і ученим Православом Коубеком. Від нього юнак діставав чеські видання, довідувався про культуру, літературу чехів, про чеське національно-культурне відродження. Коубек спонукав Шашкевича перекласти українською мовою так званий «Краледвірський рукопис», який вважався у той час зразком чеського народного епосу.

Та далеко більше значення в розвитку М. Шашкевича мало його звернення до народної творчості і до творів нової української і російської літератури. З радістю й захопленням він зустрів і читав збірки українських народних пісень, виданих у Петербурзі й Москві — «Опыт собрания старинных украинских песней» М. Цертелева (1819), «Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем» (1827). Ці збірки розкривали перед Шашкевичем невичерпні скарби народної поезії, стали великою школою художньої творчості, даючи повчальні зразки того, як можна народною мовою змальовувати життя, висловлювати заповітні думки і почуття. Читаючи ці книги, юнак усвідомлював, наскільки відірваною від народу і чужою йому була галицька література, проїнята клерикалізмом, вірнопідданством, чиновництвом; у Шашкевича вироблялось переконання, що збирання й видання народної поезії в Галичині допоможе звернути літературу до народного життя і народної мови, буде служити боротьбі проти політики

денационалізації українського населення, яка проводилась владою, шляхтою та церквою.

В той же час Шашкевич клопотався про відновлення його в семінарії, щоб закінчити офіціальну освіту і одержати посаду. Це викликалось потребою мати якісь засоби існування, тим більше, що здоров'я Шашкевича гіршало. Лише в грудні 1832 року йому після майже трирічної перерви було дозволено продовжувати навчання в семінарії, але екстерном.

Повернувшись у духовну школу, Шашкевич не припиняв самоосвіти і діяв ще з більшим запалом та рішучістю. Він потоваришував з Яковом Головацьким і Іваном Вагилевичем. А згодом довкола Шашкевича створився гурток студентської молоді, яка не задовольнялася схоластичним навчанням, не мирилася з тогочасними порядками і шукала шляхів корисної громадської і культурної праці на користь народові. Крім Я. Головацького та І. Вагилевича, до гуртка належали Г. Ількевич, М. Кульчицький, І. Головацький, М. Минчакевич та інші. Усіх їх єднало прагнення вивчати українську та інші слов'янські мови, збирати народну творчість, самим говорити й писати народною мовою, відстоювати її право як мови літературної. Друзі Шашкевича з широю симпатією ставились до народу, але чіткої політичної програми не мали. Деякі з них були зв'язані з польським визвольним рухом Слід, проте, зазначити, що між членами гуртка не було однастайності, особливо в суспільно-політичних питаннях. Більш прогресивні погляди висловлював М. Шашкевич. Він визначав для гуртка широкі громадсько-культурні завдання і запалював до роботи.

Яків Головацький згадував, що Маркіян був людиною м'якою, доброго серця, в товаристві добрий, забавний, веселий. Коли він говорив про батьківщину, про народну мову, пісню, тоді в слабкому тілі виявлялася сильна душа, в очах блищало натхнення, обличчя ставало поважним. Говорив Шашкевич сердечно, переконливо. Мова його йшла з серця.

За порадами Шашкевича, який ще з 1832 року збирав народні пісні, учасники гуртка почали збирати й вивчати народну творчість. «Було вирішено, — писав згодом Я. Головацький, — що потрібно йти між народ, досліджувати на місці, збирати з його власних уст пісні, котрих народ має в пам'яті тисячі, записувати його приказки і прислів'я, його повісті й перекази — словом, нам, філософам, треба йти в народ і вчитись у нього його мудрості».¹

Сам Головацький, залишивши на довгий час навчання, вирушив на Станіславщину і в Закарпаття. Лішли й інші.

Шашкевич завів альбом, назвавши його «Руська зоря», куди кожен з членів гуртка вписував своє ім'я та обраний народний вислів. Шашкевич вписав рядок з народної пісні «Світи, зоре, на все поле, закіль місяць зійде». Ці слова наче символізували прагнення членів гуртка, — не шкодувати зусиль для майбутнього культурного відродження. Учасники гуртка, захоплені багатством народної культури слов'ян, обрали собі давні слов'янські імена. Шашкевич підписувався Русланом, Я. Головацький — Ярославом, І. Вагилевич — Далібором, І. Головацький — Велемиром, Лопатинський — Богданом.

¹ «Литературный сборник...», 1885, Львів, стор. 22.

Церковна уніатська верхівка намагалась в душі політики австрійської влади, Ватікану і польської шляхти відвернути семінаристів від усього народного. В семінарії майже не було чути української мови, до неї ставились зневажливо. На офіціальних зібраннях промови виголошувались латинською, німецькою чи польською мовами. Навіть лекції читались польською мовою. Поміж собою семінаристи говорили звичайно по-польськи. Порушуючи це правило, Шашкевич і його товариші розмовляли, виступали й писали українською мовою. За це реакційно настроєні семінаристи, виявляючи своє презирство до всього українського, «русинського» (бо ж «хлопське»), назвали Шашкевича та його друзів «руською трійцею». Молоді поборники української культури і мови не відкинули цієї назви.

Відстоювання української народної мови було в цей час суспільно-важливою справою. Експлуататорські класи українського суспільства з презирством ставились до неї, самі користувалися німецькою та польською мовами. Міщанство і уніатські попи теж говорили майже виключно по-польськи.

Подібні тенденції виявлялись і в літературі. Висувались вимоги, щоб українське письменство загалом перевести на польський алфавіт. Все це робилося з метою відірвати українське населення Галичини від єдинокровного українського народу, від Росії. Народні маси Галичини чинили опір цій реакційній політиці. Народ зберігав свою мову, усну поетичну творчість; завдяки цьому, а також пам'яті про історичні традиції він постійно відчував свою спільність з Україною, з російськими братами. Питання боротьби за збереження української мови й утвердження її прав як мови літературної перерос-

гали в питання політичні, пов'язувалися з боротьбою проти соціального і національного поневолення і за зміцнення зв'язків з єдинокровним українським та братнім російським народами. В цьому напрямку розгорталася діяльність М. Шашкевича та членів його гуртка, яка в тогочасних конкретно-історичних умовах мала прогресивний характер. Клерикали та інші реакціонери розуміли, що діяльність Шашкевича стосувалася не лише мовних і літературних питань, а мала ширший зміст, і тому ставились до видань Шашкевича з підозрою і ворожістю, переслідували і забороняли підготовлені ним збірники.

Ще в 1833 році гурток підготував рукописну збірку «Син Русі», до якої ввійшли зразки народно-поетичних творів і деякі вірші Шашкевича, в тому числі «Слово до чителів руського язика» із закликом до молоді єднатися для патріотичної праці на благо народу:

Разом, разом, хто сил має,
Гонить з Русі мряки тьмаві,
Зависть най нас не спиняє,
Разом к світлу, други жваві.

Це був один з перших вірців української поезії рідною мовою в Галичині.

Видати збірник «Син Русі» через цензурні заборони не вдалося. В 1834 році Шашкевич упорядкував нову, ширшу збірку під назвою «Зоря». Ця збірка складалася з неопублікованих фольклорних матеріалів і художніх творів Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича. Була там також сатирична супліка на попа, очевидно, твір Івана Некрашеви-

ча — «Замисл на попа», який тоді поширювався в рукописних копіях без імені автора.

Заслуговує уваги те, що «Зоря» відкривалася портретом Богдана Хмельницького Крім цього, «Зоря» містила життєпис гетьмана Богдана, написаний Шашкевичем за російськими джерелами, і на родні пісні. Дуже можливо, що з творів Шашкевича в «Зорю» входили його знамениті вірші «Обступлення Хмельницьким Львова» і «О Наливайку», в яких прославлялася боротьба проти польської шляхти і єдність українського народу.

Таким чином, збірка «Зоря» стверджувала українську мову як мову літературну. Ідейний пафос збірки був у проголошенні єдності Галичини і всієї України, в запереченні реакційних намагань польської та української шляхти і австрійського уряду відірвати народні маси Галичини від їхніх братів на Сході. Прославляючи у піснях і віршах Богдана Хмельницького, «Зоря» підкреслювала значення його заслуг у визвольній боротьбі і в здійсненні возз'єднання з Росією, з російським народом.

В травні 1834 року «Зорю» передали в цензуру для одержання дозволу на видання. Львівська цензура переслала збірку у Відень, де відзив на неї дав відомий чеський славист Варфоломей Копітар, який був цензором по слов'янських книгах. Копітар писав, що українці скрізь прихильно зустрінуть збірку, але до неї вороже поставиться польська шляхта. Копітар давав дозвіл на видання «Зорі», але вказував, що «це є гостро конкретна, чисто політична справа», пропонуючи, щоб і львівський цензор розглянув збірку.

Через півроку «Зоря» знов потрапила до Львова, на цей раз до митрополита М. Левицького,

який передав її на розгляд професору теології університету Бенедикту Левицькому. Нарешті, в липні 1835 року митрополит переслав збірку в урядові установи з вимогою заборонити її видання.

Заодно з митрополитом діяв директор поліції, сказавши про Шашкевича: «Якщо свербить його рука, хай маже те, що належить до його стану як попа». Так митрополит і поліцай зійшлись на тому, що збірка «Зоря» — книга бунтівничого характеру. Друкувати її було заборонено. На Шашкевича посипались нагінки і переслідування. Восени 1834 року в нього робили обшук і, хоч нічого не знайшли, взяли «неблагонадійного» літератора під нагляд.

Та все це не зупинило Шашкевича. Не залишаючи думки про видання збірки, він публічно виступив проти проекту Й. Лозинського запровадити польський алфавіт для українського письменства. Відповідь Шашкевича на цей «проект», написану польською мовою, під заголовком «Азбука і абецдало», Я. Головацький відвіз у Перемишль і видав там 1835 року окремою брошурою тиражем в три тисячі примірників. Вона й досі зберігає певний інтерес як сторінка боротьби за розвиток української національної культури в Галичині, важлива вона також для характеристики поглядів автора. М. Шашкевич відстоював потребу створення української літератури на народному ґрунті, народною мовою.

Заперечуючи вимоги Й. Лозинського, щоб українська словесність в Галичині перейшла на польське письмо, М. Шашкевич показав антинародний характер і наукову безпідставність таких вимог. Він зазначав, що подібні люди виходять не з інтересів літератури, а з політичних міркувань явно реакційного характеру. Переконливо спростував М. Шашкевич те-

зу Й. Лозинського про те, начебто руське письмо є перешкодою до зближення української літератури з європейською.

Особливо цікавими у брошурі М. Шашкевича є його думки про характер і суспільне значення літератури.

«Література будь-якого народу, — писав він, — є образом його життя, його способу мислення, його душі, отже, повинна вона зародитись і вирости з власного народу і завітнути на тій же самій ниві, щоб не бути подібною до того райського птаха, про якого розповідають, що він не має ніг і тому постійно висить у повітрі. Література є необхідною потребою усього народу. Основна мета її і прагнення — ширити освіту поміж всіма, навіть окремими членами всього народу...»

Це становило основу естетичних поглядів Шашкевича. Він вказував, що намагання Й. Лозинського та інших перевести українську літературу на польське письмо, впровадити до неї чужі звороти і способи вислову в ім'я, мовляв, «європейськості» можуть привести до того, що література відвернеться від народу, «стане власністю виключно кількох так званих літераторів, через що розминеться з своєю головною метою» — бути образом життя народу служити йому.

Як бачимо, в брошурі «Азбука і абетка», крім полеміки в питанні про алфавіт, М. Шашкевич висловив думки про потребу створення народної української літератури. Обстоюючи свої переконання, М. Шашкевич спирався на історію культури Росії, на досвід нової української літератури — твори І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, на історичний досвід інших слов'янських народів

Розгортаючи далі свою працю, М. Шашкевич уклав у 1836 році «Читанку для діточок». До неї він вмістив багато опрацьованого ним літературного і фольклорного матеріалу. Але уніатська верхівка і на цей раз заборонила видання книжки М. Шашкевича. Цього слід було чекати, бо ще в 1816 році австрійська влада і реакційні кола відхилили клопотання запровадити в сільських школах навчання народною мовою.

Але невдачі не похитнули Шашкевича. Він наполегливо готував видання нової літературної збірки. Основний матеріал для книжки, яку було названо «Русалка Дністровая», Шашкевич та його друзі взяли з забороненої «Зорі». Але, очевидно, бажаючи уникнути нових цензурних переслідувань, в «Русалці» упорядники не вмістили статті про Богдана Хмельницького, народних пісень про нього і портрета.

Та ідеї єдності українського народу, його спільності з російським і іншими слов'янськими народами, звеличення визвольної боротьби проходять через всю книгу. В ній не було й сліду клерикалізму, схиляння перед цісарською монархією, прославлення церковної верхівки — всього того, чим була сповнена майже вся тогочасна галицька письменність. Натомість в книзі прославлялися герої визвольної боротьби.

Збірка «Русалка Дністровая» мала чотири розділи. До першого ввійшли різні жанри народної поезії — думи, пісні історичні, зразки народної лірики — жіночі пісні, коліскові, пісні обрядові — колядки, веснянки (гагілки), весільні. Відкривався розділ статтюю І. Вагилевича «К народним руським пісням». В ній говорилося про єдність східних і за-

хідних українців у визвольній боротьбі. «Із Запоріжжя лицарських діл гомін зашибався високими курганамі по всій Русі, а з Бескидів і всяких сторон розбігалися мстиві молодці за печальную неволю мирян».

В другому розділі книги були вміщені оригінальні твори М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича. Тут так само, особливо в творах Шашкевича, звучали мотиви визвольної боротьби і єдності народів. Далі були вміщені переклади з сербських народних пісень та з «Краледвірського рукопису».

Четвертий розділ називався «Старина» і містив статтю М. Шашкевича та окремі зразки давніх рукописів і опис рукописів.

Для збірки «Русалка Дністровая» М. Шашкевич написав «Передслів'є», в якому говорив про суспільно-культурну відсталість Галичини. «Судилося нам ся посліднім бути. Бо коли другі слов'яни вершка ся дохоплюють, і если не вже, то небавком побратаються з повним, ясным сонцем, нам на долині в густій студеній мряці гибіти».

Він згадував про появу на Східній Україні нових збірок пісень та нових творів письменників — «Енеїди» І. Котляревського, повістей Г. Квітки-Основ'яненка, байок Є. Гребінки, збірок народної творчості М. Цертелева, М. Максимовича, «Запорожской старины» І. Срезневського.

«...Є то нам, як заране по довгих тьмавих ночах, як радість на лиці нещасного, коли лучча надія перемчить крізь серце його; суть то здорові повносільні ростки, о котрих нам цілою душею дбати, ogrіваги, плекати і зрощати...»

Цю передмову можемо розглядати як своєрідний маніфест нової української літератури в Галичині —

літератури, яка спиралася на народну творчість і прагнула до правдивого зображення народного життя.

Українську літературу в Галичині М. Шашкевич розглядав як неподільну частину загальноукраїнської культури. Він висловлював упевненість, що «Русалку» щиро привітають на Україні, в Росії та в інших слов'янських краях. Були побоювання, чи пощастить надрукувати «Русалку», чи не заборонять її. Є згадка, що М. Шашкевич сказав: «Коли не можна друкувати руської книжки у Львові, то повезем її до Відня, а коли там не пустять на світ божий, то лишилась свободна іще Угорщина» («Зоря», 1880 р.).

Яків Головацький, який перед тим був у Будапешті, порадив друкувати книгу в цьому місті, в друкарні серба Петровича. З листів І. Вагілевича до М. Погодіна відомо, що в жовтні 1836 року «Русалка» вже друкувалася, а в грудні вийшла з друку, хоч на титульній сторінці був зазначений рік видання — 1837.

З 1000 примірників тиражу 100 було послано у Відень, а 900 — у Львів, де чекали на «Русалку». Але потім всі примірники були затримані у Відні, де зажадали дозволу львівської цензури. У Львові ж «Русалку» заборонили і вчинили слідство над семінаристами — її видавцями. М. Шашкевича й І. Вагілевича затримали на час літніх канікул і встановили за ними поліційний нагляд. М. Шашкевичу загрожували виключенням з духовного стану.

Яків Головацький, згадуючи про ті переслідування, писав: «Замість помочі і підохочування, наїшлися посмівки та недовольність, ба й ворогування... Але Шашкевич, переконаний у правоті своїй і чистоті серця, терпеливо зносив усі наруги і докори,

лишень часом з-під жалісного серця виривалася яка журна думка. Не упав він був на душі... і горнулася до нього, як до старшого соколонька, молодшая братія».

На «Русалку» і її упорядників накинулися всі реакціонери. Найгірше лютували церковники на чолі з митрополитом Мих. Левицьким. Та, незважаючи на заборони і переслідування, «Русалка Дністровая» при всій скромності свого змісту відіграла значну роль. Вона дала перший поштовх для розвитку української культури на західноукраїнських землях, служила зміцненню зв'язків з Україною і з Росією, була зразком нової літератури народною мовою.

Високо оцінив значення «Русалки Дністрової» Іван Франко. «Русалка Дністровая», — писав він, — хоч і який невинний її зміст, які неясні думки в ній висловлені, — була свого часу явищем наскрізь революційним. Бо зважимо лишень, що становило головну суть тодішнього руху у нас! Передусім традиція церковна, котра визначувала предмети, якими можна було займатися, і згори назначувала спосіб та дух їх оброблення. Відтак традиція мовна, котра згори осуджувала все писане не по-церковному і не церковним правописом. Оперта на цих двох авторитетах, мусила література стати кастовою, зректися всякого поступу, всякої критики, всякої живішої мислі...

А «Русалка Дністровая» якраз ударила від одного маху на всі три точки. Вона поставила і обговорювала предмети зовсім світські, зовсім не обняті тісним церковним світоглядом, — обговорювала їх зовсім не так, як би сього жадали церковники, — ба навіть в письмі і правописі відбігла від старої традиції, — значить, рішуче стала проти літературно

церковного авторитету. Це вже було діло сміле та й неабияк сміле на свій час».

Далі Франко зазначав, що «Русалка» наважилась виступити проти тодішнього панівного «авторитету» політичного і соціального, під яким мучився народ. «Русалка», писав він, проголосила дружбу свобідних слов'янських народів і протиставила її меттерніхівському абсолютизму. «Русалка» ввела в літературу мову і пісні того народу, який між освіченими панами вважається худобою, не чоловіком.

Іван Франко писав, що в тогочасних умовах «годі було руським письменникам тодішнім, а ще до того так стісненим різними авторитетами, як були видавці «Русалки», підносити сміло і ясно голос про право народу та про гніт його і пониження: на це в них не стало було б сили, а може, і вмілості. Вже й те, що вони зробили, єднає їм повне право до нашої подяки... Ціла «Русалка» — це немов один неясний порив чуття людського серед загального затупіння та одичання. Це її найбільша, найреволюційніша риса. Чуття — і панщина! Задума — і всесторонній притиск! Теплі братолюбні поривання — і холодна, мертвяча доля народову!»¹

«Русалка Дністровая» викликала схвальні відгуки і на Україні. По-дружньому привітав вихід «Русалки Дністрової» М. Максимович, який відстоював думку, що жива література в Галичині може розквітнути лише за умови звернення її до життя народу і творення народною мовою.

В 1837 році М. Шашкевич закінчив семінарію,

¹ І. Франко, Критичні письма о галицькій інтелігенції, «Молот», Львів, 1878, стор. 91—93.

одружився і міг сподіватися, що, одержавши посаду, зможе поліпшити своє становище. Та церковна влада не забула і не дарувала Шашкевичу його вільнодумства, протесту і порушень цензури. В 1838 році йому дали звання священника, але не дали парафії і до самої смерті не платили ніякого утримання. Все це спричинило постійне бідкування й нужду письменника.

Спочатку М. Шашкевич служив у с. Нестаничі (Радехівського району), а згодом у с. Гумніська (Буського району). Не раз він писав, у яких нестерпно важких умовах доводилося жити з родиною. Якось звільнилась посада в с. Ріпне. М. Шашкевич просився туди, але поміщики села, без згоди яких не можна було призначати попа, заперечили. Поміщик Герман писав у митрополію, що в разі призначення М. Шашкевича в с. Ріпне виникнуть непорозуміння, бо він, Герман, непевний, чи буде Шашкевич виховувати селян «в дусі богобоязненості, звичайності і порядного життя»

Довго М. Шашкевич просив перевести його в с. Новосілки, теперішнього Новомилятинського району. Про себе писав, що він позбавлений «всіх найконечніших засобів до життя та гноблений крайнім убожеством і нуждою», і просив прискорити вирішення справи.

Незважаючи на злидні і хворобу, яка все дужче руйнувала організм письменника, він багато працював: читав, писав нові художні твори, перекладав, займався педагогічною працею. Постійно стежачи за розвитком нової української літератури, М. Шашкевич з захопленням читає твори Квітки-Основ'яненка, Гулака-Артемовського, Гребінки. Великою радістю для нього був виданий Є. Гребінкою в 1841 році в Петербурзі альманах «Ластівка», у якому були

вміщені твори Т. Г. Шевченка. Посилаючи своєму знайомому М. Козловському «Ластівку», М. Шашкевич писав: «Рідні, любесенькі! Несеться воздухом до вас, мої миленькі, «Ластівка», Ой ластівка ж то, ластівка! Такої ще ніхто зреду не бачив...» Свої почуття й думки під свіжим враженням нових зразків літератури з України він висловив у вірші «Побратимові», присвяченому поетові Миколі Устияновичу.

От так, Николаю, українські вірлята
Й веселять душу й серце зогрівають...

М. Шашкевич підтримував зв'язки з видатними російськими і українськими вченими та етнографами, які відвідували Галичину. Ще в 1840 році він передав І. Срезневському свій переклад т. зв. «Краледвірського рукопису».

Та невблаганна хвороба усе дужче знесилювала поета. Весною 1843 року він зліг, втратив зір і слух. А 7 червня 1843 року М. Шашкевич помер у Новосілках на тридцять другому році життя.

В п'ятдесятиріччя смерті тіло М. Шашкевича було перенесено з с. Новосілок у Львів і поховане на Личаківському кладовищі.

Художня спадщина Маркіяна Шашкевича кількісно невелика. Вона включає до 30 оригінальних поезій, оповідання «Олена», поетичні переклади з староруської, чеської, польської і сербської мов. Але коротким був і творчий шлях поета, який тривав лише близько десяти років. А до того — його талант гнітили важкі життєві обставини і пануюча реакція.

Все ж творчість М. Шашкевича відіграла значну роль у розвитку нової літератури загалом культурного життя на західноукраїнських землях, спричинилася до поживлення громадської думки.

М. Шашкевич був переважно поетом-ліриком, який висловлював думки, прагнення, почуття демократичних суспільних верств того часу. Ідеї єдності українського народу на східних і західних землях, заклик до єднання всіх слов'янських народів, заперечення сучасного кріпосницького ладу і збудження волелюбних прагнень народу, дух людяності і співчуття народові — ось що становить головний зміст поезії М. Шашкевича.

Однією з форм поетичного втілення цих ідей було у Шашкевича звернення до героїчного минулого. Вивчаючи народну творчість, Шашкевич захоплювався в ній епічними творами на історичні теми. Народні думи та історичні пісні заохотили поета до створення ряду ліро-епічних поезій, в яких оспівується героїка історичного минулого, визвольна боротьба народу. В умовах тодішньої Галичини це мало злободенне звучання. Героїкою минулого Шашкевич заперечував сучасне, будив визвольні прагнення народу. Все це визначає активний прогресивний характер романтизму Шашкевича. Саме про таке, тісно зв'язане з народною поезією, змалювання героїки минулого говорить поет у статті «Старина».

«Старина є то піснь хороша, дзвеняча, що різним способом в наші часи загомонує, що різним настроєм озивається з передвіка до нас — і тихим миленьким голосом промовляє, обнімає солоденьким чувством серця, а з нова піднімає величною силою духу, гдує казав би надприродними ділами ум послідніх».

В Шашкевичевих творах на історичну тематику і в багатьох творах про сучасність ми бачимо глибоке відчуття єдності західних і східноукраїнських земель, віру поета в їх майбутнє возз'єднання. М. Шашкевич був першим у Галичині провісником возз'єднання українського народу. В його ліро-епічних поезіях оспівується визвольна боротьба українського народу проти татар і польських магнатів. Все це звучало як протест проти намагань реакціонерів відірвати Галичину від України.

В поезії «Болеслав Кривоустий під Галичем 1139» М. Шашкевич з піднесенням оспівує перемогу руських людей над польським королем-загарбником Болеславом Кривоустим.

Шашкевич оспівує військо київського князя Ярополка Київського як братню силу, що несла визволення від загарбників. Така думка тоді мала актуальне злободенне звучання. Вона зміцнювала народне почуття єдності Галичини з Києвом.

В іншому творі, написаному за зразками народної пісні, М. Шашкевич оспівує відомого героя визвольної боротьби українського народу Наливайка.

Збиралися козаченьки, радитися стали,
По далекій Україні посла розсилали —
А у місті Білій Церкві, лиш звізди згасали,
Ударили з самопалів і коні заграли.
Тоді постиг Наливайко, під ним кінь іграє,
Гей, молодці, за свободу — до них промовляє.

Образи Наливайка і козаків у вірші змальовані з любов'ю; шляхта проти них — це «чорні ворони», поет радіє з того, що не вдалося шляхті, хоч було її «сорок тисяч», розгромити Наливайка.

Найкращим з творів М. Шашкевича на історичну тему є «Хмельницького обступлення Львова». В поезії говориться про облогу Львова військами Хмельницького в 1648 році.

Поет змальовує величний образ Хмельницького, говорить про його силу, показує гетьмана, який з поля бою керує всією Україною.

Ой у чистім полі да близько дороги
Там стоїть наметець великий, шовковий.
А у тім наметці стоїть стіл тисовий
Да гетьман Хмельницький сидить кінець стола,
Молодці козаки стоять доскола.
Да гетьман Хмельницький пише дрібні листи,
По всій Україні розсилає вісти.

Лаконічними засобами народної поезії автор передає силу війська, очоленого великим гетьманом:

Як гетьман Хмельницький кіньми наверхнув,
Та й Львів ся здригнув;
Як гетьман Хмельницький шаблею звив,
Та й Львів ся вклонив.

Закінчується вірш знову ж картиною перемоги Хмельницького:

А у Львові рано всі дзвони заграли,
А високі ворота остіжом упали.

Близькою до згаданих творів є поезія «Бандурист» (уривок з незакінченої поеми «Перекинчик Бісурманський»). У трьох піснях, з яких складається цей уривок, змалював Шашкевич симпатичний образ народного співця-кобзаря. М. Шашкевич не раз порушував тему — поет і народ. Ця тема розгортається і в даному уривку.

Щороку весною приходять в село бандурист —

«під полою бандурка, в устах пісень много». Всі звали його — «соловій наш».

А всі 'го за батька рідненького мали,
Старії і діти, молодці й дівчата,
Як батька з дороги всі його вітали,
У селі 'му кожда була своя хата.

Він уміє знайти потрібну пісню для кожного: батькам поважної пісні заспіває, дівчатам про кохання, для молодих хлопців заграє дрібно козачка чи шумку. Живучи думами і прагненнями свого люду, старий співець носить у собі і страждання народу, і його гнів. Пісня бандуристова — не лише розвага. Ось прийшов одного разу він у село:

Видко, що з тяжкою журбою несеться,
Бо око стемніло, тяжко серце б'ється,
А на личку смуток — чи нещастя чує?

Присів на царині, дістав бандуру, повів рукою злегенька по струнах, а потім сильніше —

І стали гриміти та бескидським громом,
І стали шуміти та степовим шумом,
То знов закипіли, як води старого
Отця Славутиці — бо о нім думає
Співець і мислю честь йому співає.

Лине голосна пісня, грізна як бескидські хвилі, як широкі води Дніпрові. Співає кобзар про велич Дніпра-Славути, про життя народу. Думи народу, що їх славить співець, спільні на західних і східноукраїнських землях.

У своїх творах Шашкевич не прагне дотримуватися історично-конкретної вірогідності. Поет звертається до пам'ятних у народі подій, щоб змалю-

вати й оспівати героїку національно-визвольної боротьби, прославити мужність і силу її учасників і керівників. Його вірші — не просто історичні картини; чуйне вухо читача ловило в них гарячий сучасний підтекст.

Націоналістичні критики, фальшиво тлумачачи твори Шашкевича на історичні теми, зображували його ворогом поляків, прислужником габсбурзької монархії. Майстри фальсифікації і наклепів, вони намагались знайти собі підпору у поезії Шашкевича і для цього перекручували її зміст.

Звернення до історичної тематики було для Шашкевича своєрідним засобом відгукнутись на думи сучасників, виявити своє ставлення до подій доби. Ї умовах гніту австрійської монархії, польської шляхти та їхніх українських прислужників, які намагались всіляко віддалити Галичину від України, від братньої Росії, поет нагадував, що український народ єдиний, що з давніх часів з-над Дніпра ішла допомога людям Галичини, що є віковічні традиції спільної визвольної боротьби. Все це збуджувало волелюбні прагнення в народі для боротьби проти поневолювачів на західноукраїнських землях, посилювало сподівання на допомогу з України і впевненість в перемозі.

Не був Шашкевич і ворогом поляків, як це вигадували націоналісти. Він гостро виступав проти гніту і зазіхань польської шляхти, але ніде не виявив ворожості до польського чи іншого народу. Адже Шашкевич був близький до демократичних кіл польського визвольного руху, обертався в їх середовищі.

Ідейні мотиви і спрямованість творів Шашкевича на історичні теми властиві і його особистій ліриці.

Близьким до творів історичної тематики є вірш «Згадка». Шашкевич згадує про минуле, звеличуючи слов'янські народи, пригноблені австрійською монархією. Увесь вірш — вираз почуття гідності цих народів, заклик до їх єднання.

Ідейну спрямованість вірша читачі розуміли з першої його строфи:

Заспіваю, що минуло,
Передвіцький згану час,
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас.

Поет згадує могутність слов'ян у давні часи. Він оспівує київського князя Ярослава Мудрого, силу і славу Новгороду і Києва, давніх чехів і поляків, славить легендарних співців староруського Бояна і чеського Люмира; про свій час автор з гіркотою говорить: «Нині думка йде сумненько». Вельми знаменно, що Шашкевич, тоді учень духовної семінарії, оспівує давні слов'янські повір'я і так званих поганських богів — Святовида, Купайла, Ладу, Коляду.

Увесь твір заперечує сучасну поетові дійсність. Використовуючи народний переказ про те, що колись татари, стаючи на нічліг з полоненими, лягали пов'язаним полоненим на ноги, щоб ті не повтікали, Шашкевич писав про важке становище в тодішній Галичині:

Тяжкі мраки днесь лягають,
Як на ногах татарин.

В часи мететерніхівської реакції М. Шашкевич проголошував любов і повагу до народів-побратимів.

Із русина широй груди
В побратимий летить край,
Побратими, де суть люди,
Поза Волгу, за Дунай.

Глибоким патріотизмом відзначаються й інші поетичні твори Шашкевича.

Лірика поета сповнена соціальним змістом. У його віршах висловлені патріотичні почуття поета, його любов до народу, народної пісні і мови. В багатьох творах звучить протест проти тогочасних суспільних обставин, а разом з тим віра у краще майбутнє народу і прагнення працювати для нього. Ліриці М. Шашкевича також властивий просвітительський характер. Ця просвітительська настанова разом з настроями протесту проти важких суспільних умов складає ту особливу рису поезії М. Шашкевича, яка відрізняє її від творчості інших поетів того часу, навіть соратників Шашкевича, таких як Я. Головацький, М. Устиянович, І. Вагилевич.

Ще в одному з ранніх віршів «Слово до чителів руського язика» (1833) М. Шашкевич звертається до молоді з палким закликком:

Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум, охота най засяде.

Разом, разом! Кто сил має,
Гоніть з Русі мраки тмаві,
Зависть най вас не спиняє,
Разом к світлу, други жваві.

Благородна юнацька схвильованість, бажання віддати сили для блага батьківщини, народу — виразно звучать у вірші. Тут ще нема ясної полі-

тичної програми. Але сам заклик нищити темноту і морок, що їх ширили реакційні кола, містив у собі політичний протест.

З не меншою силою громадські й патріотичні почуття звучать у прекрасному вірші «Руська мова» (назва умовна), скерованому проти реакційної інтелігенції, тих панків і попів, які погордливо називали народну мову «хлопською» і говорили по-польськи чи по-німецьки, вважаючи це ознакою своєї вищості:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила,
Чому ж мова ей не мила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбаєм?

Лірика М. Шашкевича сповнена любові до рідного краю, його землі, природи. Широ і ніжно, з синовнім почуттям любові він змальовує рідну природу. Поет лине думкою у рідне село, де минало його дитинство. В трудний для себе час поет згадує землю, на якій зростав, хоче припасти до неї, до її джерел, пити воду, яка б зміцнила його сили.

Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне.
Підлисецька горо біла!
Як тебе не бачу,
Так ми журно, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

(«Підлисся»)

Основний тон віршів Шашкевича сумний. Проте це не безпредметний сум людини, яка занурилась у власні переживання і стоїть осторонь життя. Сумні думки в поета викликались суспільними обставинами, які гнітять людину і людяність. В його творах передана трагедія молодого життя, трагедія загибелі кращих сил і краху поривань до світла та щастя в умовах феодално-кріпосницького суспільства. І це одна з основних тем Шашкевичевої лірики, виявлена через різні образи. Поет бачив довкола себе, як тогочасний суспільний лад душив, нівечив, спотворював молоді сили. Одних калічили схоластичною освітою, інших просто переслідували, треті гинули у злиднях. І хоч в його поезіях часто не говориться безпосередньо про суспільні обставини, та думку про них не важко відчути.

Характерний з цього погляду вірш «Веснівка». Дрібна квітка просить неньку-весну, щоб дала їй волю, щоб послала щастя розцвісти, скрасити луг, бути, як сонце, пригорнути увесь світ до себе. Весна ж пророкує квітці, що буде мороз, налетить вихор і краса змарніє, личко зчорніє. Образи лютого морозу, що нищить живі сили, вихору буйного, хмар важких, чорного ворона — взагалі поширені в поезії Шашкевича. Цим лютим морозом і були для поета умови життя в тогочасному суспільстві.

Ліричний герой інших віршів — переважно знедолена людина: сиротина, безрідний. Тема творів — загибель щастя, світлих сподівань, радощів.

У вірші «Розпука» ліричний герой каже:

Поза тихими водами
Сумно тай смеркалося;
О, як голос між горами,
Щастя розбилося!

Летить ворон чорнокрилий,—
За ним загуділо;
Щастя моє, гаразд милий,
Навіки зниділо.

Тяжко голубу малому
Гори перебити,
Ой, ще тяжче безрідному
На сім світі жити.

Думки про неможливість щастя у тодішньому житті, про важку долю, що її мусить зазнавати чесна людина, — одна з постійних думок у поезії Шашкевича.

Про важкі життєві обставини йде мова і в вірші «Сумрак вечірній». Малюнок вечірнього присмерку в певній мірі алегоричний. В ньому відбилися і громадські настрої автора.

Сонце ясне померкло, світ п'ятьма насіла,
Вшир і вздовж доокола сум ся розлягає...

Ці твори М. Шашкевича написані в дусі романтичної поезії тих часів, з використанням поетичних засобів, властивих романтикам, — тьмяні вечірні картини, зграї галок, самотність, журба і т. п. М. Шашкевич був поетом-романтиком, — але романтиком прогресивного, волелюбного напрямку. Тому в нього нема похмурості, втечі від життя, містичних настроїв, які були властиві представникам реакційного романтизму. Вірш «Сумрак вечірній» — один з найяскравіших зразків, коли говоримо про романтичний характер лірики М. Шашкевича. В багатьох його творах висловлене бажання перебороти самотність, долю. Голос живого життя звучить у них.

Цікавий вірш «Лиха доля». Ліричний герой —

молода людина, яка важко переживає свою недолю, але не лякається її, не схиляється перед нею.

Ой, ти доле, моя доле,
Гадино їдлива...

Запустила в мою душу
Журбу і розпуку;
Учинила мому серцю
З гараздом розлуку.

У вірші з'являються образи лиховісного ворона чорної хмари, які віщують людині чорні мряки і в майбутньому. Та це віщування породжує в поета не покору і безпросвітний сум, а гнів і протест.

Ой, надія!.. Таку долю
Най то громи тріснуть!..

Ми живо відчуваємо в цьому творі внутрішню силу, яка не хоче миритися з недолею, з мряками, з загибеллю. Це виклик долі, за яким постане прагнення боротьби. Романтизм М. Шашкевича не пасивний, а діяльний, активний. Це романтизм, який не втікає від життя, не розслаблює, а збуджує сили і підносить їх до діяння, боротьби в ім'я кращого майбутнього.

Справедливо писав Іван Франко: «Але треба взяти на увагу тодішні відносини, то й побачимо, що Шашкевич обік гарної людської мови, щирого та сердечного тону мав у своїх писаннях іще щось, чим мусів подобатися і чого не було у жодного з його товаришів. Він мав відвагу й дар висловити досить виразно, а бодай для тогочасних прибитих Русинів досить зрозуміло все те, що їх боліло, чого вони бажали і чого надіялися. Він знав ту тугу,

ту зневіру, яка тоді мусіла нападати кожного Русина і чорною хмарою застелювати перед ним небо, і він проклинав її». ¹

Бажання поета поборотися з долею добре передано в незакінченому вірші, такому характерному для М. Шашкевича:

Перед зорями в люту негоду
Розігралася душа молодецька.
Ймив за керму, тай чухнув на воду,
На буйне море, гей, кров молодецька.
А море бистре, гей, носить собою,
Кипить і б'ється, аж страх ся здуває,
Вовня на вовню зводиться горою,
Пре сила силу, плавця затопляє.

Отой образ плавця, у якого «розігралася душа молодецька» і який кидається у бурхливе море, щоб позмагатися з бурею, піти силою проти сили, передає нам пориви і бажання поета, типові саме для активного романтизму. Такий образ плавця, що змагається з стихією, не раз зустрічався у прогресивній російській поезії. Можна гадати, що вірш Шашкевича був навіяний російськими народними піснями, з якими поет був обізнаний.

В одному з фрагментів, зверненому до друзів, до молоді, поет писав:

Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь в той сумний тин
Най свободоньки сонечко заблісне —
Ти не неволі син!

І. Франко зауважив в зв'язку з наведеним віршем: «І се не було в него пусте слово. Він відчував,

¹ І. Франко, Панщина та її скасування в 1848 році, Львів, 1913, стор. 228—229.

відки плила неволя цілого руського народу в Галичині...» Передусім мала на увазі неволя суспільна — кріпосництво, панщина, а також національний гніт.

Такі вірші Шашкевича як «Слово до чителів руського язика», «Руська мова», «Відкинь той камінь», були першими зразками прогресивної громадянської поезії в Галичині. Суспільна думка в них була висловлена ще неясно, але вони збуджували до діяння, закликали відчутти себе «не синами неволі», підносили волелюбні прагнення.

Вже було сказано, що творчість Шашкевича мала просвітительський характер. Свої сподівання він покладав не на безпредметну мрію, не на долю чи бога, а на працю, на розум людини. І недарма він узяв епіграфом до «Русалки Дністрової» слова чеського поета-просвітителя Коллара: «Не тоді, коли очі сумні, а коли руки діяльні, розцвітає надія».

Поезія М. Шашкевича вільна від будь-яких впливів клерикалізму. Поет вірить в силу людської думки, зв'язаної з живим життям, з світом. Не віру, а розум він звеличує в цікавому творі «До***», коли говорить про своє бажання.

Мисль піднебесну двигти в самім собі,
Душу в природи безвісти занести,
Гадкою крепков тьми світа розмести,
Життя кончини подружити обі;

Глянути мирно, що ся діє в гробі,
К радощам вдати, істинним ся взнести...

І на питання, хто може пізнати все, дає відповідь:

...Ум сильний, високий,
Ум, що го вічна доброта повила,
Ум, що го красна природа зростила...

Такий ум, за словами Шашкевича, здружує людину з світом. Для бога місця не лишається. Сонет «До ***», на нашу думку,— яскравий вияв просвітительських поглядів поета, свідчення його віри в силу діяльності людської думки, яка здружує людину з реальним світом.

Ряд творів М. Шашкевича — «Туга», «Вірна», «Туга за милою», «До милої», «Думка» — належить до інтимної лірики, поезії людських почуттів. Ліричні герої цих творів — люди з народу, хлопці й дівчата. Поет розкриває чисту, багату душу простої людини, її кращі якості — вірність кохання, глибоке відчуття природи, людяність.

Уся поезія Шашкевича органічно зв'язана з народною творчістю. Поет сприйняв її активне відношення до дійсності, її оптимізм, сердечність, простоту і непідробну ширість. Народна пісня стала художньою основою його поезії. Звідси йде її лексика, система образів, мелодії, ритміка. Окремі вірші Шашкевича настільки близькі до народної творчості, що сприймаються як її зразки. Все це стало однією з причин популярності творів поета.

В своїй творчості М. Шашкевич звертався й до жанру байки. Чимало коротких прозових байок він вмістив у «Читанці». Здебільшого це були твори на відомі байкові сюжети, взяті з літературних джерел. Але є в поета й оригінальна віршова байка «Опихане, пане?» Вона спрямована проти нероб. Сюжет дуже простий, але автор зумів змалювати цікаву життєву картину.

При дорозі, під липою, сиділа баба-жебракка.
По шляху їхав дідич. Він зупинився перед бабою
і чекав поклону, обіцяючи їй проса.

«Гей, бабо! — галасне нероба неробі,—
Чверть проса дарую»,— миттю руці обі
За пояс засунув і поклону ждає.
Це ж добре, що з лихом в дарунку й не лає.
А баба лінива й на ноги не встане,
З гнізда запитала: «Опихане, пане?»

Пан, почувши це, розлютився й поїхав, а баба
лишилась без проса.

Майстерно дібравши епітети і порівняння, поет
змалював яскравий сатиричний образ пана. Це пиха-
тий нероба:

Гладун, петльованець, кругленький собою,
Як гарбуз му лице, а руки, як тісто,
Червений, як ридза, під горлом звивисто.

Цікаве порівняння панського обличчя з гарбу-
зом, а кольору — з іржею.

Коли ж баба запитала, чи просо опихане (обру-
шене),

...Пана як спарив, як лопух надувся,
Сли жар ним накреш...

Поет виявив народне презирливе ставлення до
панів, підкресливши також їхню сваволю й жор-
стокість.

Образ баби подано в негативному плані. Це, як
каже автор, також нероба. Та разом з тим вона
не менш хитра і до того ж не поважає пана.

Байка «Опихане, пане?», як і ліричні твори,
є прикладом уважної праці М. Шашкевича над сло-

вом, знання поетичних засобів народної мови і умілого використання їх.

Невелика за обсягом, літературна творчість А. Шашкевича була досить різноманітною. Крім поезії, він звертається і до художньої прози, написавши оповідання «Олена», що було надруковане в «Русалці Дністровій». Це — один із найкращих зразків української художньої прози того часу. В оповіданні зображено, власне, один епізод з народного життя, але який знаменний!

Відбувається селянське весілля. Парубок Семенко одружується з дівчиною-красунею Оленою. Разом з батьками співає, гуляє молодь. Семенко, як тоді потрібно було, пішов запросити на весілля пана. Сказав пан-розпусник йому таке, що молодий, не повертаючись додому, побіг прожогом у ліс до повстанців — опришків. Там бандурист Данило, який теж був у панському дворі, розповів, що довідався він від старого слуги про мерзенний задум пана — поїхати з челяддю на весілля і захопити красуню Олену. «Годі, не теряймо часу, не нам о тім бесідувати, — озвався старий ватажок, — на коні! Ванько з шестома у замок, забери, що нам ся здасть, а що не візьмеш, разом з замком хай вогнем сяде! А ти, Семене, поведеш нас на весілля, потанцюєм з грабителями, вражими синами».

Вчасно поспіли опришки. Зустріли пана вже на зворотній дорозі. Медведюк «буйтуром вергся на супротивника, вибив меч зо жмені, зависнув ясним топірцем, та й вигнав вражу душу лукаву негідника щелиною в голові; приймив з опалих поганих рук зорю на розсвіті, Оленочку гарную».

Засвітилося й у стороні панського замка, запалахкотіла пожежа. Ванько зробив своє діло.

Відав ватажок Семенові його молоду. Щасливі молодята дякують, запрошують на весілля. Наспів і дружка з легінями із свого села, який теж запрошує «на солодкий медок, на музику та танці». Озвався тоді вусатий опришок Бойчук: «У вас перше п'ють, а потім танцюють; в нас навідвороть: перше танцюють, а потому п'ють...»

«Хлопці на коней та до наших!» кликнув ватажок — та й шезли.

Пани називали опришків розбійниками, переслідували, нищили їх. М. Шашкевич зображує опришків як вірних захисників народу від знущань та сваволі повновладного панства.

Справедливість помсти над панами — насильниками і грабіжниками — така ідея твору Це було досить сміливо на той час. Сміливим був сам факт надрукування «Олени» в «Русалці Дністровій». Своє оповідання автор назвав казкою, хоч казкового там нічого нема. Це було зроблено, очевидно, для цензури.

Цікаво, що в оповіданні автор зобразив реальну історичну постать Бойчука, який в середині XVIII сторіччя нападав на панів і був пам'ятним серед народу.

Ів. Франко писав, що, читаючи Шашкевичеве оповідання, люди перед 1848 роком дуже добре мусили розуміти, що й на їх очах діється не одно подібне, бо ані панська самовладність та збиткування над людьми, ані розбійницькі напади не минулися, ще були й за часів Шашкевича.

Крім оригінальної творчості, виступав М. Шашкевич і як перекладач. Ще з 1831 року він почав перекладати з чеської і сербської мов. Заслугує на увагу, що Шашкевич здійснив повний переклад

«Слова о полку Ігоревім». З цього перекладу відомий досі лише один уривок — «Плач Ярославни».

Перекладав М. Шашкевич і з польської літератури — твори Ф. Карпінського та Северина Гощинського.

Читаючи тепер твори М. Шашкевича, ми бачимо в них передусім пам'ятку того часу і тих обставин, у яких вони виникли. Свою пізнавальну цінність вони зберігають і сьогодні.

Творчість М. Шашкевича ознаменувала собою перші кроки нової літератури, що народжувалась в Галичині, — літератури, яка ставила за мету правдиво відобразити дійсність, тримати тісний зв'язок з життям і творчістю народу, бути чинником суспільного і духовного розвитку широких мас. Літературна діяльність М. Шашкевича сприяла розвитку національної самосвідомості народу на західноукраїнських землях, була внеском в історичну підготовку возз'єднання українських земель.

Спираючись на досвід і зразки української літератури першої половини ХІХ ст., М. Шашкевич дав перші у Галичині спроби поезії і прози нового типу.

Оцінюючи значення творчості М. Шашкевича і спростовуючи облудні твердження реакційних критиків із націоналістичного табору, Іван Франко на питання: «Чим був Шашкевич для галицької літератури?» відповідав:

«...Він був свого роду новатором, вніс у галицько-руську літературу нові елементи, котрих у ній досі не було і котрі він черпав почасти з творів українських, з пісень народних, від польських романтиків, із слов'янського відродження... Насвою супроти давнішого галицько-руського письменства у Шашкевича є не тільки мова — гарна і чи-

сто народна... Новим був дух Шашкевичевої поезії — свіжий і оригінальний, новий був той її індивідуальний... характер, що дає нам можливість із-за кожного твору, із-за кожного стиха бачити особистість поета, його симпатичну вдачу і шире серце. У Шашкевичевих віршах у нас перший раз повіяло духом поезії ХІХ віку; давня «мова богів», як колись називано поезію, тут сталася кристалізованою, очищеною мовою людського серця, зверненою безпосередньо до сердець усіх інших людей... Справді, в своїй поезії він не ставав на котурни, не маскувався і не удавав, а говорив так само просто, від душі, як би говорив усно в хвилях афекту і підйому чуття — і се його велика інновація в галицько-руській поезії, се засновок справді нової, справді народної школи літературної». ¹

Творчість М. Шашкевича була першою в часі ланкою прогресивного напрямку в розвитку літератури на західноукраїнських землях.

Володимир Дмитрук

¹ І. Франко. М. Шашкевич і галицько-руська література. Твори в 20 томах, т. ХVІІ, стор. 226—227

ОРИГІНАЛЬНІ
ПОЕЗІЇ

ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБСТУПЛЕННЯ ЛЬВОВА

Ой у чистім полі да близько дороги,
Там стоїть наметець великий, шовковий,
А у тім наметці стоїть стіл тесовий
Да гетьман Хмельницький сидить кінець
стола,

Молодці-козаки стоять доокола.
Да гетьман Хмельницький пише дрібні
лишти,

По всій Україні розсилає вісті.

Військо куренное в поход виступало,
Ляхи розроняло да Львів обступляло.
Як гетьман Хмельницький кіньми навернув,
Та й Львів ся здвигнув;
Як гетьман Хмельницький шаблею звив,
Та й Львів ся поклонив.

На розсвіті з замку із рушниць стрілили,
А смерком козаки замок підпалили
Да раненько доокола весь Львів обступили.
Ударили з самопалів — двори погоріли.
А гетьман Хмельницький послі послав.

Словами промовляв:
Як будете миритися,
На окуп винесіть три миси червоних,
На окуп виведіть сто коней вороних.
Як будете битися,
Мечами рознесу мури високії,
А кіньми розорю двори біленькії.

А у Львові рано всі дзвони заграли,
А високі ворота остіжом упали.

Збиралися козаченьки, радитися стали,
По далекій Україні посли розсилали.
А у місті Білій Церкві лиш звізди згасали,
Ударили з самопалів, і коні заграли.

Тоді постиг Наливайко, під ним кінь іграє,
«Гей, молодці, за свободу!» — до них
промовляє.

Вздовж списами городили зелені байраки,
Уставляються по степу молодці-козаки.

Гей, там ляхів сорок тисяч, —
дим в'єсь по болоні,
Від розсвіту аж до смерку ржуть бистрії
коні,

Гей, там гримлять з самопалів,
орють копитами,
Та степ кровця сполокала, зволочен трупами.

Гей, на степу густа трава, степом вітер віє,
Не по однім козаченьку стара неня мліє.
Гей, по степу сивий туман, кургани
курились,
Не по однім козаченьку вдовиці лишились.

Тоді молод Наливайко зачав утікати,
За ним в погонь вражі ляхи, не могли
здогнати.

А на Дніпрі на порогах плине чайок триста,
Вертайтеся, вражі ляхи, з соромом до міста!

**БОЛЕСЛАВ КРИВОУСТИЙ
ПІД ГАЛИЧЕМ 1139 р.**

Не згасайте, ясні зорі,
Не вий, вітре, зниз Дніпра,
Не темніте, красні звори:¹
Днесь, Галиче, честь твоя.

Бо хто русин, підлітайте
Соколами на врага,
Жваво в танець, заспівайте
Піснь веселу: гурра-га!

Побарися, облак тьмистий,
Ще годинку, ще постій:
Тобі прийде розповісти
Славний руський з ляхом бій.

Від Бескида аж до моря
Піснь весела загула,
Від запада, аж де зоря,
Чути голос: гурра-га!

¹ Звори — дебри.

Покрай Дністра, край бистрого
Ясний сокіл там жене,
Ярополка київського
Скоропадний кінь несе.

Гей, хто русин, за ратище,
В крепкі руки меч ясний,
Шпарка стріла най засвище:
Гордий ляше, день не твій!

Не один ти город красний
Лютим мечем розметав,
Руки не один нещасний
По родині заломав!

Нині щезла пуста слава,
Скверний розірвавсь вінець,
Сорок восьма крвава справа,
Гидкий дала ти кінець.

Бач, Болеслав гордовитий
Поклоном низеньким впав,
Враг, напасник самовитий,
На чужім коні втікав.

Радість, радість, галичани!
Не загостить більше враг:
Грими, Дністре, шуми, Сяне:
Не прискаче вовком ляхі!

СЛОВО ДО ЧТИТЕЛІВ РУСЬКОГО ЯЗИКА

Дайте руки, юні друзи,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум, охота най засяде.

Разом, разом, хто сил має,
Гоніть з Русі мраки тьмаві, —
Зависть най нас не спиняє,
Разом к світлу, друзи жваві!

ПОГОНЯ

Чи то сокіл пташку жене?
Чи то буря хмару несе?
Чи люта джума летить?
Ні!.. То козак конем садить!..

«Гуляй, вороненький, гуляй,
Врага постигай!
Відоб'ємо дівчиноньку,
Пана твого сестроньку.

Як прилетиш, поздоровить
І поплеще і промовить,
Погодує тя рукою,
Рученькою біленькою,
І напоїть тя водою,
Водонькою студеною.

Гуляй, гуляй на всі сили!
Чрез болота, чрез могили,
Чрез дуброви, через луки!..
Потанцюєм з татариним!

Не нагріюсь вражим сином,
Як попаде в мої руки!

Скоро блисну му шаблею,
Розіллється біс мазею!»

На ту правду забожився...
А зігнувшись дугою,
До коника приложився,
Шпарков полетів стрілою.

Ані його не спиняє
Рів, ані могила,
Вітром їх перелітає,
Як би мара го носила.

Куди гониш, бісноватий!
Світ вже смерком почорнів,
Сумненько пугач запів,
Ні там людей, ні там хати!

Блуд ту свище, туман грає,
В густі ліси заведе;
Козак на се не зважає,
Гомонить си та й жене.

Станув, к землі припадає
Послухати, де дуднить,
Знов на верх ся вихопляє,
Бистрим соколом летить.

І щез стрілов в густій мряці,
Дудонь замовчає:
Може, ліг вже де в байраці
Та й вовк доїдає.

Десь поїхав ти, козаче?
Темно, тихо і страшненько.
Часом лиш ворон закриче,
Закриче сумненько.

* * *

Чи то вірли крильми б'ються?
Чи зірки сіяють?
Ні!.. то козак з врагом труться,
Мечами блискають.

Та вже татар утомився,
К землі сильно вдарен пав...
Ще раз двигся, роз'ярився
І дівчині необачній
Головоньку з плеча зняв.

І кинувся, мов звір лютий,
Козак сильний на врага,
Грудь розколов, щоб добути
Серце диве¹ татара.

Завіз сестру до домоньку,
Поховав ю у садочку,
Посадив над нею руточку,
А в головах калиноньку.

Сам затужив та й заплакав
Та й стався сумненьким,

¹ Диве — дике.

Та й затужив, та й заспівав
Голосом тихеньким...

«Як би я в сій сторононьці,
Як би я безрідний жив,
Батько, ненька в могилоньці
Та й сестрицю враг вмертвив.

Ходім, коню, в чужиноньку
Думочку думати,
Ходім, коню, на Украйноньку
Степами блукати».

ЗГАДКА

Заспіваю, що минуло,
Передвіцький згану¹ час,
Як би мара го носила.
Як-то сумно нині в нас!

Святовида² лица ясні
За Лабою³ слов'ян чтив.
Купайловий⁴ танок красний
Царинами вітром сплів.

Гай ся на честь гарной Лади⁵
Піньом дівиць розлягав,

¹ Згану — згадаю.

² Святовид — бог слов'ян надлабських і надбалтицьких, виображаючий сонце (*прим. М. Шашкевича*).

³ Лаба — Ельба — ріка, над якою жили слов'яни.

⁴ Купайло — бог плодів земних. Опис обрядів купайлових найдеш, крім інших, в *Истории Малой России* Дм. Бантыш-Каменского, ч. III, стор. 84 (*прим. М. Шашкевича*).

⁵ Лада — бог милості, ладу і женитьби або весілля; досі у нас пісні весільні зовуться «ладканія» (*прим. М. Шашкевича*).

Мир в подяці для Коляди ¹,
Веселячись, снопи клав.

Над ярою Волтавою ²
Суд Любушин ³ мир давав,
Над Дніпром-Славутицьою
Так Ярослав ся вславляв ⁴.

Поза білими водами
Білий гніздо орел вив,
А руськими сторонами
Дзвін вічовий гомотів.

Новгорода сила й слава
Світом цілим зголосла,
Кієва золота глава
Під небеса ся звела.

Слави дочка величана
На світ цілий сіяла,
Піснь Люмира, піснь Бояна
Голосніше їй гула.

¹ Коляда — бог миру і пировання (прим. М. Шашкевича).

² Волтава — ріка в чеській землі (прим. М. Шашкевича).

³ Суд Любуші — імення княгині Любуші вперше згадується в «Краледворському рукописі».

⁴ Ярослав Володимирович (1019) зчинив збірку прав руських, знакому під іменем «Правди Руської» (прим. М. Шашкевича).

⁵ Люмир і Боян — співці стародавньої слов'янщини — сей на Русі, той у чехів, зри «Слово о полку Ігоря» і «Краледворський рукопис» (прим. М. Шашкевича).

Нині думка йде сумненько,
Темним лісом гомонить,
За Дунай, за Дніпр туженько
Згадка журна лиш летить.

Понад Дністра берег крутий
Гамор галич розлягат.
Там сум душу хапле лютий,
В безвість гадка пропадат.

Городища де бували,
Днесь могили ся звели.
Богів храми де стояли,
Грехіт мохи поросли.

Поза води, поза тихі
З славов гаразд пробував,
Загудівши, вихор лихий
І сліди їх позмітав!

Красна Ретра з Арконою ¹
Пилом вічним припали,
Діти вірні з матерью
Десь в безвістьох ізчезли...

Де ворони ся злітають,
Колись славний стояв тин ².
Тяжкі мряки днесь лягають,
Як на ногах татарин ³.

¹ Преславні городи у слов'ян над нинішнім морем Балтицьким (прим. М. Шашкевича).

² Твердогород — замок (з прим. М. Шашкевича).

³ Повідають люди, що татари, вертаючи з полоняним миром у свійню, коли ставали на нічліги, пов'язаним полонянцям лягали на ноги, щоб не повтікали (прим. М. Шашкевича).

Щастя, гаразд з-під могили
Гомоном лиш залітат;
Як слов'яни колись жили —
Журна думка лиш згадат.

Із русина широй груди
В побратимий летить край,
Побратими, де суть люди,
Поза Волгу, за Дунай.

РОЗПУКА

Поза тихими водами
Сумно та й смерклося;
О, як голос меж горами,
Щастя розбилося!

Летить ворон чорнокрилий,
За ним загуділо,
Щастя моє, гаразд милий
Навіки зниділо.

Тяжко голубу малому
Гори перебити,
Ой, ще тяжче безрідному
На сім світі жити.

Ти, зозуле сивенькая,
Закуй ми сумненько:
Най розпука та й лютая
Вирве ми серденько.

ВЕСНІВКА

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
«Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай мені долю:
Щоб я зацвіла,
Весь луг скрасила.
Щоби я була,
Як сонце, ясна,
Як зоря, красна,
Щобим згорнула
Весь світ до себе!» —
— «Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко!
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде;
Краса змарніє,

Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,
Жаль серцю буде».

ТУГА ЗА МИЛОЮ

Із-за гори, із-за лісу
Вітрець повіває.
Скажи, скажи, тихий вітре,
Як ся мила має?!

Чи здорова, чи весела,
Личко рум'яненко;
Чи сумує, чи горює,
Чи личко бліденьке?

Бо я тужу, бо я плачу,
Сльозами вмиваюсь,
Веселої години
Вже не надіваюсь!

Коби мені крильця мати,
Соколом злетіти,
Тяжку тугу із серденька
При милій розбити!

Ой літав бим, ой літав бим
Щодень і щоночі,

Щоб ся милій у сивенькі
Надивити очі.

Ой літав бим, ой літав бим
Зорями ясними,
Щоб мені ся натішити
Ручками білими.

Ой літав бим, ой літав бим
Світом білесеньким,
Щоб мені ся натішити
Личком рум'яненьким.

Ой літав бим, ой літав бим
Вечером тихеньким,
Щоб мені ся натішити
Ходочком дрібненьким.

Ой літав бим, ой літав бим
Лісами, горами,
Щоб мені ся натішити
Милими словами.

Ах, я бідний, нещасливий,
Да й крилець не маю,
Сохну, чахну в далечіні,
Всяк день умираю!

Поза тихий за Дунай,
Де мій сокіл пробуває.
Лети, гадко, в чужий край,
Де го туга обгортає.

Неси душу там мою,
Легкокрилий вітроньку,
Руську пісню неси му,
Щиру брату пісеньку.

Тужно, тужно там тобі,
Милий брате рідненький,
Но по студеній зимі
Вітрець дихне тепленький.

Серед лугу, край води
Зацвіла калина.
Будь веселий, щаслив ти,
То щаслива й родина.

ЛИХА ДОЛЯ

Ой ти, доле, моя доле,
Гадино їдлива!
Переїла моє щастя —
Гіренька години!

Запустила в мою душу
Журбу і розпуку,
Учинила мому серцю
З гараздом розлуку.

Ой місяцю, місяченьку,
Тихенько думаєш,
Моєй тяжкої недоленьки,
Відай, ти не знаєш.

Ой не знаєш, ой не знаєш
І не будеш знати,
Як-то тяжко сиротоньці
В світі загинати!

Сам не знаєш, ні сестричка,
Звізда ти не скаже,

Як-то гірко, сли недоля
Світ милий зав'яже!

Тобі тільки хіба смутку,
Що хмара насуне.
А радощів з зірочками
З-межи вас не труне.

А мені ось на сім світі
Своє серце їсти,
Бо з недолев ся бороти —
Як під воду плисти.

Десь за морем, за горами
Мій гаразд здрімався,
Десь з безвістей, з лісів темних
Мій смуток пригнався.

Ой пригнався, та й вороном
Надо мнов літає,
Б'є ми серце тяжким крилом,
Радість розбиває.

Вчора вечір чорна хмара
Мені говорила:
«Чудуєшся, побратиме,
Де ся доля діла?»

Твоя доля — то я була,
Я тя не минаю.
Вкривала-м тя чорнов мряков
І тепер вкриваю.

І над гробом твоїм мряки
Ще мої повиснуть!»
Ой надія!.. таку долю
Най-то громи тріснуть!

ДО МИЛОЇ

Повій, вітре, вітросеньку,
Там, де тужить мила,
Нехай несуть там пісеньку
Твої легкі крила.

Повій, вітре, в ей городець,
Де вінці сплітає,
Неси вісті, що молодець
Щиро ю кохає.

Ой погладь ю, вітросеньку,
По ей личку білім,
Нехай знає ей серденько,
Що я єї милим.

Най не плаче, най не тужить,
Вже час ся зближає:
Прийде милий, приголубить
І з нев ся звінчає.

ДУМКА

Нісся місяць ясным небом,
Там, де зоря ясна.
Летів хлопець чистим полем,
Де дівчина красна.

Часом місяць ізійшовся
З тьмавою хмарою,
Не раз хлопець поборовся
З журною гадкою.

— «Журна гадко, печалива!
Чо ти мене гониш?
Чо ми життя згірчиваєш,
В серце тугу рониш?»

Уступися, лиха нене,
З вітром в ліси, гори:
Най по тобі й чутка згине,
Як сліди на морі.

Мому серцю най радощі,
Най надія грає,
Най ми доля веселенька
Птичкою співає!»

ПІДЛИСНЯ

Шуми, вітре, шуми, буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На підлиські двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині,
Журбу збудеш, потішишся
У лихій годині.

Там ти скаже дуб старенький,
І один і другий,
Як там жив-єм, ще маленький,
Без журби, без туги.

Там ти скаже та соснина
Ї всяка деревина,
Як там грало серце моє,
Світала година.

У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,

Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне.

Підлисецька горо біла!
Як тебе не бачу,
Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

Веселая сторонько!
До серця припала,
Душа тебе, як милого
Мила, забажала.

Там-то любо, там солодко,
Весело і мило!
З миленькою у любощах
Вік би ся прожило...

БАНДУРИСТ

Пісенька I

Бувало весною, як ліс розів'ється
І чистими птичок гукне голосами,
Дуброва, як дівка, в цвіття прибереться,
Бджілка задзвонить лугами, полями.
Стадами весело заграє долина,
А в ріці рибонька аж носить водою,
З пісеньков із поля вертає дівчина,
Плугатар за плугом з довгою думою;
Бувало весною, як голуб сивенький,
Із оком ясненьким, як око святого,
Під полов бандурка, в устах пісень много,
Щороку приходять соловій старенький.
А всі го за батька рідненького мали:
Старії і діти, молодці й дівчата,
Як батька з дороги, всі його вітали,
У селі му кожда своя була хата.
Бо й годен був того. Бувало з'явиться,
Мов сонце на небі, заспіва, заграє,
То всякий веселий, о журбі й не сниться,
Бо ж то й нема пісні, як сей заспіває!

Заведе довгими думку голосами,
З-під могил, казав бись, холодочком віє,
Стиха поговорить з батьками-князями:
Старі молодіють, бо й сам молодіє,
Або ж і дівчатам коли заспіває,
Тьохкають серденька, бо він відгадає,
Що із миленькими говорять дівчата,
Дівча спаленіє, спустить оченята,
Зиркне по миленькім, очами питає:
Де він придивився?.. Як він добре знає!..
За тоє всякому припав до серденька,
Як до голубонька голубка сивенька.
За то його всюди звали соловієм.
Пісні ж бо то, пісні! Таких ми не вмієм!..

Пісенька II

Як гомін по лісі, звістка несесь мила:
«Іде соловій наш! Нові несе пісні,
Пісні нечувані і думки незвісні!»
Радість у серденьку всякому зацвіла.
І вийшли назустріч і ждали на мості;
Підходить, склонились, згомоніли: «Гості!».
До села проводять, всякого вітає,
О щастю, здоров'ю, родині питає.

* * *

Чого ж то у лузі головку склонила,
Відай, тучу чує березочка біла?
Чого ж то півець наш, чого він сумує?..
Видно, що з тяжкою журбою несеться,
Бо око стемніло, тяжко серце б'ється,
А на личку смуток — чи нещастя чує?..

Йде селом бувало весело і сміло,
З хаткою, з деревцем кожним розмовляє,
Вдарить у бандурку, здрібненька заграє
Козачка чи шумку, аж згадати мило!..
А нині, як не той: сивий волос клонить
На грудь піснословну, журиться, сумує,
Мовчки поступає, пісеньку не дзвонить,
З дітьми ся не бавить — чи лихо віщує?
Чи жаль тисне серце за другом миленьким,
Може, за сестрою, за братом рідненьким?
Чи, може, ідучи з далекої дороги,
Ходом утомився і примучив ноги?
Не змучив він ноги, ходом не втомився;
Вчуєте, пташечки, чого зажурився.

Пісенька III

Присів на царинці, молодь обступила,
Як цвіточку бджоли, а старшина сіла.
І вийняв бандурку і обтер полою,
І став її строїти, і повів рукою
По струнах злегенька... струни згаморили...
Півець розуміє, бо з ним говорили;
Вже літ сорок і два їх бесіду знає.
І вдарив сильніше і скорше тручає.
І стали гриміти та бескидським громом,
І стали шуміти та степовим шумом;
То знов закипіли, як води старого
Отця Славутиці, бо о нім думає
Півець і мислю честь йому співає:
То знов злебеділи, як би галич много,
Стадами злетівши, чисте поле вкрили,

То знова злегенька, стиха гомоніли,
Мов згадка літ давніх, минувшої долі,
Щораз, то тихше і тихше бреніли,
Розлетілись за півця думкою по полі,
А потому зглохли, зовсім заніміли...

НЕЩАСНИЯ

Кому бог в груди дав серце м'якеньке
І дав вродитись в добрую годину,
Щастя, як літом сонечко тепленьке,
В життю му всяку огріває днину.
Й світ йому милий і солодка нічка,
Мислі веселі і серденько грає,
Як у дуброві тихенька криничка,
Днина за дниною так йому спливає.
Лиш хто в посестру взяв тяжку недолю,
Що давить серце, як відьма кошава,
Хто вражій нужді попався в неволю,
Кому з журбами і сон і забава —
Тому ніт місця ані супокою,
Нудиться світом, нудить і собою;
Туга до серця, як гадь, ся вселила,
З'їдає мислі, як змія зірочки ¹,
Груди зсушила, здоров'я зносила,
Хліб му не милий, не терпить сорочки.
Ще ж то хто може із серця сплакати

¹ За колишнім народним повір'ям, чарівниці ніби-
тс зірки знімають.

Чи у куточку, чи за углом хати,
Чи у грудь брата, чи хоч в жменю друга,
Хоч на часочок сплине з серця туга.
Лиш коли сльози в грудях скаменіли
І в тяжку скалу над серцем ся збили,
Разів із десять щодень рад бись вмерти:
Годі, а годі!.. Потіхи ні смерті!..

ДІВЧИНОНЬКА

Дністров'янка мила
Цвітоньки садила,
Водов підливала,
Стихенька співала:
«Ростіть ми, цвіточки,
Райській діточці,
Ростіть ми весною,
Розвиньтесь красою;
Літом ми зацвійте,
Головку пристрійте,
Мені молоденькій
Строїтись раденькій!»

НАД БУГОМ

Гей, річенько бистренькая,
Гей, стань, подивися,
Як я плачу, як горюю,
Зо мнов пожурися!

Твої води веселенькі,
В них рибонька грає;
Мое серце розпускаєсь,
Від журби ся крає.

Трава к тобі з любощами
З берегів ся хилить,
Вовня¹ її поцілує
І наперед стрілить.

Мое серце бідненькеє
Радощів не має,
Лиш розлуку із долею,
Лиш сльозоньки знає.

¹ Вовня — хвиля.

Рано встану та й заплачу,
І вечором плачу,
Доле ж моя веселіша,
Коли ж тя обачу!

Журбо, тяжка розлучнице,
Чом не пропадаєш?
Доле ж моя, зоре моя,
Коли ж засвітаєш?

Ой річенько бистренькая,
Ой, стань, подивися.
Як я плачу, як горюю,
Зо мнов пожурися!

ОПИХАНЕ, ПАНЕ?

При битім гостинці липа зеленіла,
Під липою баба жебруща сиділа.
Дасть хто кусень хліба, то «Отче наш»

каже,
Ще й «Богородицю», сли платок розв'яже
Хто, з торгу йдучи, і в жменю гріш вло-
житьь.

Часом молодухам з бобу поворожитьь.
Аж глянь! Шляхом дідич суне четвергою¹.
Гладун, петльованець, кругленький собою;
Як гарбуз, му лице, а руки, як тісто,
Червений, як ридза, під горлом звисисто.
«Гей, бабо! — галасне нероба неробі, —
Чверть проса дарую!», миттю руці обі
За пояс засунув і поклону ждає.
Ще ж добре, що з лихом в дарунку й не
лає.

А баба лінива й на ноги не встане,
З гнізда запитала: «Опихане, пане?».

¹ Четверта — екіпаж, запряжений чотирма кіньми.

² Опихане — очищене від лузги (обрушене).

А пана, як спарив, як лопух надувся,
Сли жар ним накриєш, з надійов минувся.
І баба минулась, не підвела носа,
Не мала ні каші, ні пшона, ні проса.

ПОБРАТИМОВІ,

посилаючи йому пісні українські

Дума

От так, Николаю, вкраїнські вірлята
І веселять душу й серце зігрівають;
От так, Николаю, руські соколята
То вголос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як то серце б'ється,
Коли з України руськая пісенька
Так мило, солодко вколо серця в'ється,
Як коло милого дівка русявенька.
Так го обнімає, так до себе тисне,
Пригортає і любує,
І голубить, і цілує,
І плеще, і тішить,
І медочком дишить,
Що трохи не скажеш: пусти мене, пісне!

Аж тут і небавком буйний вітер ловине,
Гостинець вже інший, от вже думку несе.
Несе й каже: сю ніч степами гуляв я,
Нагулявшись доволі, по могилах лягав я,

Буцімто спочити, а то підслухати,
Як-то стара бувальщина буде розмовляти:

Про давні літа,
Про давні часи,
Як слава гула
Світом вокруги,
Про руських батьків,
Боярів, князів,
Про гетьманів, козаків.

І стане повідати зразу так мило,
Стиха й величаво, мов над морем цвіла
Цвіт-доля любенько; потім голосніше
Застогне, заплаче, щораз то сумніше,
Сумніше, страшніше гукне, засковиче,
З-під могил, казав бись, старих людей

кличе.

Щоби поспитали
Про спис, про шаблюку,
Щоби розвідати
Про орду-канюку:

Як руським тілом згодувалася,
Як руськов кривлев напувалася;
Як руська шаблюка все її вітала,
Як кривим зубом серце добувала,
В пущі вигідненько на нічліг стелила,
В воду під могилу спати кладовила.

І знов згомонить ти нишком, мило-немно,
Як в сумерк вечірній, півсонно, півтемно,
І луна розпустить ген-ген долинами,
І гомоном шибне ген-ген дубровами,
Ні то комусь-то десь-там повідає,
Як-то колись-то красою засяє,

Як при Чорнім морі
Себе завітчає,
В степах на просторі
Весело заграє,
Як в водах, Дніпрі
Змиєсь, прибирєся,
Легеньким крильцем
На Дністр занєсеся,
В тихенькім Дністрі
Собі прилягнеся,
Крилоньками сплесне,
Стрясе, злопотить,
Під небо, до сонця,
Ген-ген полетить,
Під небом, край сонця,
Сонечком повисне,
І буде літати,
І буде співати
І о руській славі
Скрізь світу казати!

СИН ЛЮБИМОМУ ОТЦЮ

Гадка моя, як буйний весною вітрець,
Зводиться, легким крильцем злітає,
Несесь сторонами в далеч, де отець
Голубонько сизий пробуває.

Живе в печалі. Боже, коли б в радості
Вік тихо, весело ему проживати,
В гаразді, здоровлю, в любій солодості
Цвітами щастя житте обгортати.

Отче, ох, отче! Сли ся мені придало
Дні життя твого полином згірчити,
Сли коли око твоє жалем запало,
Сли-м був нещасен серце закервлити,

Прости ми, отче, прости! Бач, я ся каю,
Жалем серце бідне моє прозябає,
Твої ніженьки сльозами зливаю —
Ах, прости синові, най не загибає.

ТУГА

Крутий берег, по березі трава зелененька,
Серед трави край берега калина червенька.

Своє гілля буйненькеє сумно в воду клонить,
Своє листя дрібненькеє по водоньці ронить.

Скоро смерклось, голуб сивий сюди
прилітає,
Нічку гуде, нарікає, ранком ізлиняє;

Нічку плаче, жалкуєся, рясні сльози
ронить,
На розсвіті ізлиняє, в темні ліси гонить.

На темнії ліси гонить та й зворами
блудить,
Там горює, униває, тяжко серцем нудить.

Весна одна перецвіла, минула і друга,
Вже і третя засіяла, не минає туга.

І все голуб прилітає, на гіллі сідає,
І головку к листям тулить, плаче і ридає:
«Де злетіла-сь, голубонько, сивенька,
миленька?
Щезла з ними, лишилася година
сумненька.

Ні тя мислями змислити, ні думков
здумати,
Ні очами тя глянути, лиш згадков
згадати.

Світ ми мерзкий, нічка мила, голублюся
з тьмами,
Мари — дружба, ліси — хата, гоню
за зморами.

А бодай ви, лихі води, в лугах
заблудили,
Що ви мою ясну зорю та під себе вбили.
Люта би вас буря в мряку та дрібну
розбила,
Та й дрібну мряку розбила, сліду
не лишила.

А бодай вас жарким літом дуга
випивала,
А зимою студінь люта навек ледом стяла.

Ой ти, водо, ти бистрая, лиха розлучнице,
Поган-татар нехай гідке в тобі має лице.

Щастя моє перебілось, доля вже минула,
Мов ластівка скорокрила в безвісті
злинула».

ВІРНА

Зашуміла дубровонька, листом зашуміла,
Затужила дівчинонька, серцем затужила.

Тужить нічку, тужить нічку, тужить
і день білий,
Бо із війни за три роки не вертає милій.

На могилі-верховині милого спрашала,
Біле личко цілувала, слізьми проводжала.

«Не плач, не плач, ластівонько, дасть бог
звоювати,
До твоєї соколونьком я прилечу хати.

Не плач, не плач, голубонько, не плач,
не журися,
Подай ручку біленькую, додому вернися».

Вдарив коник у копита, задзвонив
станлями¹,
Лишилася сиротонька з журними
гадками.

¹ Станлями — стременами.

Місяченько круглоколий закрився хмарою:
Чи так тобі зо мнов любо, як мені з тобою?

Ой, лісами, берегами білі сніги спали,
Очі мої сивенькії сльозоньки залляли.

Вихор дикий, студененький, лопотить
гіллями,
Тяжко, тяжко мому серцю з сумними
гадками.

Ой, як тяжко, побратиме, тверд камінь
глодати,
Ой ще тяжче бездольному в світі
пробувати.

В гробі сумно, в гробі тихо, сумрак
студененький,
Ой, як ляжу серед нього, тогди
я щасенький.

ДРУГОВІ

Відкинь, той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь в той сумний тин
Най свobodоньки сонечко заблисне:
Ти не неволі син!

РУСЬКА МОВА

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила;
Чому ж мова ей немила?
Чом ся не встидати маєм?
Чом чужую полюбляем?..

Перед зорями, в люту негоду,
Розігралася душа молодецька.
Імив за керму та й чухнув на воду,
На буйне море, гей, кров молоденька.
А море бистре, гей, носить собою,
Кипить і б'ється, аж страх, ся здуває,
Вовня на вовню зводиться горою,
Пре сила силу, плавця затопляє...

Серед поля, край могили
 калина стояла,
На калині на буйненькій
 зозуля кувала.
Не зозуля кує сумно,
 головку склонивши...

На зеленій полонині
Вода бистра протікає,
Покрай води, край бистрої
Калинонька гіллям має.

Взлетів орел буйнокрилий
На небесні двори,
Глянув в сонце орел смілий,
Глянув в світле море.

А те сонце розплилося
Словом понад світи,
А те море розлилося
В милость понад діти.

Пустив орел бистре око
В вічність незміриму,
Сягнув духом ген глибоко
В глибінь незмислиму.

Слухав пісні райської птиці,
Серцем переймає
І піснь вічної зориці
Світові співає.

A WIESZ TY?

(do Julii...)

Słuchaj i wierz szczerym słowom!

A wiesz Ty, Lubko, co mi Twe spojrzenie?
Rajski to krok o szczęścia rozświecie,
Przed którym pierzcha myśli zasępienie,
A cudnie rozkwita dotąd tęskne życie.

A wiesz Ty, Duszko, co mi Twe usteczka?
Co kropla rosy dla piersi spragnionych,
Co pszczołce słodkie uściski kwiateczka,
Słodycz to niebios dla Błogosławionych!

A wiesz Ty, Droga, co Twoje ściśnienie
W tęsknej, ponurej duszy mojej rodzi?
Jakieś nadziemskie błogie, szczęsne drzenie,
Gdy gorycz życia ręka lubej słodzi.

A wiesz, Julio, co Ty sercu memu?
W długich nocach co słońca spojrzenie,
Uśmiech nadziei długo ściganemu,
W srogich burzach słodkie odpocznienie.

MOJE NIEBO

(*Julii...*)

Błogo temu, który umie,
Rozigrawszy bujne myśli,
Wiatry ukraińskie gonić;
Kto pieśń ruską porozumie
I potrafi taką pieśnią,
Zakim mrozy pierś mu ścieśnią,
Zakim tucha go określi,
Po pod niebiosą zadzwonić
Błogo temu, co usiedzie
W Ukraińca śmiałej duszy
I jej dzwonki gdy poruszy,
Cudne dumki wydobędzie,
Dumki ruskie, podsłuchane
U przyrody i śpiewane
Dla przyrody z pełnej duszy.
Bo też dumka ruska niesie,
Jak kozacki konik metki,
Jak stepowy wicher letki,
Gdy w głos świętny rozleje się,
Serce czule, myśl sokolą
Po pod gwiazdy nad obłoki,

Po nad wiecznych światów stoki,
Kędy serca już nie bołą.
Więc jeżeli pragniesz nieba,
Słuchaj! powiem, co potrzeba:
Znajdziesz w dumki ruskiej pieniach.
I kochankę miej w ramionach,—
A zapomniesz o cierpieniach,
O najkrwawszych w sercu szponach.

ПЕРЕКЛАДИ

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

Ярославнин голос ся розлігає; зозулею незнаемую ранком сумненько кує: «Полечу, каже, зозулею по Дунаю; вмочу бобровий рукав у ріці Каялі, втру князю кровавії його рани на дивнім тілі».

Ярославна рано плаче в Путивлі на городських стінах і жалібно промовляє: «О вітер! Вітрило! Чому, господине, насильно вієш? Чому мечеш ханськії стрілки легким крильцем на вої мойого Лади? Мало тобі було гір під оболочками віяти, леліючи кораблі на синім морі? Чому, господине, мое весілле розвіяв-єсь по траві-ковилі?»

Ярославна ранком плаче на стіні города Путивля, жалісно промовляючи: «О Дніпре-Словутицю! Ти пробив-єсь каменні гори скрізь землю половицькую. Ти леліяв-єсь на собі човни Святославові до полку Кобякового; возлелій, господине, мою Ладу ко мені, абим не слала к нему слез раненько на море».

Ярославна рано плаче в Путивлі на городській стіні, припівуючи: «Світле і тресвітле сонце! Ти всім тепле і красне. Чому, господине, простерло-сь гарячу свою лучу на Ладині вої? В полі безводнім жаром луки їм попалилось-сь, тугою тули заткалось».

НАРОДНІ СЕРБСЬКІ ПІСНІ

ДІВЧИНА І РИБА

Дівчина край моря сиділа,
Сама до себе так говорила:
«Ой, милий ти, мій боже!
Чи є що ширше над море?
Чи є що довше над поле?
Чи є що швидше над коня?
Чи є що над мед солодше?
Чи є що над брата дорожче?»

Риба д ній з води говорила:
«Дівчино, мало ти знаєш!
Ширшее небо над море,
Довшее море над поле,
Швидші суть над коня очі,
Від меду солодший цукор,
Над брата дорожчий милий!»

ДІВЧИНА ДО РОЖІ

Ах, моя водо студеная!
І моя роже рум'яная!
Чогось ти так рано процвіла?
Не маю, кому б тя вчахнути.
Вчахнула бим тя неньці,
Та неньки не маю;
Вчахнула бим тя сестриці,
Сестра ся віддала;
Вчахнула бим тя братові,
Братчик у військо пішов;
Вчахнула бим тя милому,
Та миленький далеко:
За трьома горами зеленими,
За трьома водами студеними.

ПУСТА ДІВЧИНА

Дівчинонька водов бродить,
Ноги ся біліють;
За нев ходить молод хлопець,
Сміється, регоче:
«Броди, броди, дівчинонько,
Бодай мойов була!»
«Коб я знала і відала,
Що я твоя буду, —
Молоком бим ся вмивала,
Щоби біла була;
Рожею бим ся втирала,
Щоб рум'яна була;
Шовком бим ся вперезала,
Щоби тонка була».

ДІВЧИНА, ЛИЦЕ МИЮЧА

Дівчина си личко умивала
І, миючи, к лицу говорила:
«Коб я знала, (личко моє, личко!)
Що тя старий буде цілувати,
Пішла би я горою зеленюв,
Весь полин би по горі зібрала
І з него бим воду вицідила,
Мила бим тя нею в кожний ранок.
Як стар поцілує, щоби-сь гірке було.
А коб знала, (личко моє, личко!)
Що тя молод буде цілувати,
Пішла би я в зільник зелений,
Всю би рожу в зільнику зібрала,
Пак би з неї вицідила воду,
Мила бим тя нею шозарані;
Щоб, як поцілує, молодому пахло,
Щоб му пахло і миленьке було.
Волю з молодим по горах ходити,
Як зо старим по білому двору;
Волю з молодим на камені спати,
Як зо старим на м'якенькім шовку».

ЗНАТЕЛЬ

Ой дівчино, ой Миліна!
Сідай мені край коліна;
Най ся люди не дивують,
І ми знаєм, де цілують:
Межи очі удовиці,
А дівчата межи циці.

АНГЕЛЧИНІ ВОРОТА

Високо ся сокіл вивив -
Више городу ворота;
Воротарка там ангелка,
Сонцем голову завила,
Місяцем ся вперезала
І зіздами затикала.

ОЛЕНЬ І ВИЛА

Пасе оленець траву на загір'ю,
День ся пасе, а другий горює,
А за третім та горем горює.
Питала го Ви́ла із гори:
«Ой оленче, лісогорське звіре,
яка тобі велика бідонька,
що, пасучи трави по загір'ю,
день ся пасеш, а другий горюєш...»

З КРАЛЕДВІРСЬКОГО
РУКОПИСУ

ПІСЕНЬКИ

ЗБИГОНЬ

Політує голуб з дерева на дерво,
гуде жалісненько горе всьому лісу:
«Ой ти лісе ширій! Літав я з тобою
з дорогов голубков, з милов, премиленьков.
Ой, а злобний Збигонь захватив голубку
і заніс у город, ах, у твердий город».

Гей, ходив молодец вкруг твердо-города,
вздохав жалосливо за дорогов милов.
От города к скалі, на скалі усівси,
сидів, зажурившись, з німим мовчав лісом.

І прилетів голуб, гуде жалісненько.
Підвів головоньку молодец і каже:
«Ти сумний голубче! Сумно ти самому.
Чи тобі кругавец вхопив подружечку?»
«Ти, Збигоню, тамка на тім тверд-городі,
ти ухватив мою дорогу миленьку
і заніс у город, ой у тверд у город!»
«Голубче, ти був бись з кругавцем боровся,

коби в тебе було удатное серце;
був бись кругавцеві видер сву дорогу,
коби в тебе були драві острі еми;
ти бись був погубив кругавця злобного,
коби ти був твердий мясожравий зюбец».

— «Ну ж, сумний молодче, жени на Збигоня!
В тобі преудале на ворога серце,
в тебе проті нему зброя кріпка, остра,
в тебе му в голову тяжкая бардиця».

Миттю молодец долів,— долі темним лісом.
Взяв на себе зброю й на рамена барду,
Спіє лісом темним к городу твердому.

Став у тверд-города,
ночі, — всюда темно, —
товк п'ястуком сильним.
«Кто там?» — слова з замку.
— «То я, ловец блудний».

Розверлись ворота.
Товк п'ястуком сильним;
розверлися вторі.
«Де владика Збигонь?»
— «За великов світлицев».

Там Збигонь збиточний, там плаче дівця.
— «Гей, одчини ловцю!»

Не одчинив Збигонь. І розбив бардицев
двері дуж молодец і розбив бардицев
голову Збигоня. Всяда бігав замком
і всьо потовк в замку. В своєї красной діві
лежав до розсвіта.

Прийшло ранне сонце верх дерев у город,
прийшла нова радість в молодецьке серце,
що сву красну діву держить в руках сильних.

«Чия то голубка?»
— «Ухватив ю Збигонь;
Як мене тут в'язнив,
так ю в тверд-городі».
— «В ліси з тверд-города!»

В ліси полетіла, і туди літала
і сюди літала, з дерева на дерево
зо своїм голубцем, з голубцем сипляла
на одній рокиті.

Зрадовалась діва зо своїм молодцем,
ходить сюда-туда, всюда, куда схоче,
з миленьким сипляла на одній постільці.

КИТИЦЯ

Віє вітронько з лісів князевих;
біжить миленька ко потоку.
В ковані відра черпле водицю,
водою к діві плине китиця,
кита пахнюща з рож і фіявків.
Ялася діва киту ловити;
пала, ой! пала в студену воду.
«Кобим відала, китице красна,
кто тя в порхоньку насадив землю,
тому бих дала золотий перстень.
Кобим відала, китице красна,
кто тебе ликом зв'язав м'ягеньким;
тому бим дала з коси іглицю.
Кобим відала, китице красна,
кто тя студенов пустив водицев,
тому бих дала вінець з головки».

ЯГОДИ

Пішла мила на ягоди
в зелену дуброву,
задерла си острим тернем
ножечку біленьку.
Не може моя миленька
на ніжку ступити.

Ой ти, терне, остре терне,
про що-сь біль вчинило?
За те будеш, остре терне,
з бора виметено.

Пожди, мила, в холодочку,
в зеленім борочку;
я побігну на леваду
по коня білого.

Коничок ся на леваді
в густій траві пасе,
моя мила в холбодочку
на милого ждає.

Ялась діва жалковати
стихенька в дуброві:
«Ой, що рече моя мати?
Я нещасна роба!

Всігда ми мовляла мати:
«Стережись молодців!» —
Чом ся молодців стерегти,
коли добрі люди?»

Приїхавем на конику,
як сніжок, біленькім;
з коня скочив, в'язав на сук
за срібельну узду.

Дівча обняв, притис к серцю
і цілував уста;
і забула красна діва
більний терн в ноженьці.
Голубили-сьмося, миловали-сьмося,
над западом сонце.
«Їдьмо, милий, борзі домів,
сонінько нам зайде!»
Борзо скочив на коника,
як сніжок, білого,
і на руці взяв миленьку,
з нев домів поїхав.

ОЛЕНЬ

Бігав олень по горах,
скакав сторонами,
по горах, по долинах
красні парogi носив.
Красними парogaми
густий ліс продирав,
по лісі скакав
легкими ногами.

Ой та молодець по горах ходив,
долинами ходив у люті бої,
горду зброю на собі носив,
твердою зброєю глоти врагів розбивав.

Ніт вже молодця у горах!
Поскочив нань люто лестний враг;
заскалив очі, злобов розжарені,
вдарив тяжков бардов в груди, —
застогнали сумно ліси жалосливі;
з молодця випер душу, душицю.

Сеся вилетіла красним тяглим горлом,
з горла красними устами.

Ой тут лежить, тепла кров

тече за душею, що злинула;
сира земля п'є кровцю гарячу.

В кожой діви жалісеньке серце.

Лежить ледінь у землі холодній,
на ледіню лежить дубець, дуб
розкладаєсь в суки ширше й ширше.

Ходить олень з красними рогами,
скаче на ногах на шпарких,
горі в листе спина тонке горло.

Злітаються товпи бистрих кругавців
з всього ліса, сюда на сей дуб;

усі покракують на дубі:

«Пав молодец злобою врага!»

Всі діви плакали молодця.

РОЖА

Ах ти, рожо, красна рожо!
Чомусь рано розцвіла?
А розцвівши, ізмерзла?
А, змерзнувши, зов'яла?
А, зов'явши, опала?

В вечір сиділа-м, сиділа-м довго,
сиділа-м, аж кури запіли;
нічого не могла-м дождатись,
всі тріски, скалки ізжегла-м.

Вснула-м, приснився ми ся сон,
що мені небозі
на правій руці із перста
золотий зволікся перстень,
вилетів дорогий камінь.

Я камінця не найшла,
милого ся не дождала.

ЗОЗУЛЯ

В ширим полю дубець стоїть,
на дубі зозулиця,
заплакала, затужила,
що не завсігда весна.

Як би стигло житце в полю,
сли б всігда весна була?
Як яблуко в саді стигло б,
сли б всігда літо було?

Як би мерз у стозі колос,
сли б всігда осінь була?
Як би діві тяжко було,
сли б всігда сама була.

СИРОТА

Ах ви, ліси, темні ліси,
ліси милетинські!
Чом ви ся зеленієте
зимі, літі рівно?
Рада би я не плакала,
не нудила серцем;
но скажіте, добрі люди,
кто б осьде не плакав?
Де мій отець, отець милий?
— Загребаний в ямі.
Де моя мати, добра мати?
Трава на ній росте.
Ні ми брата, ані сестри,
милого ми взяли.

ЖАВОРОНОК

Поле дівка коноплі
у панськім городі,
Жаворонок питаєсь,
про що жалісенька.
Як бим могла рада бути?
малий жаворонче!
Милого ми займили
у камінний город.
Кобим я пірце мала,
листець бим писала;
ти, малий жаворонче,
ти бись з ним полетів.
Ані пірця, ні болонки,
щоб листець писати;
Поздоров милого піньом,
що тут горем нию!

ЛЮБУШИН СУД

Ой Волтаво, про що мутиш воду,
про що мутиш воду срібнопінну?
Чи тя люта роззовнила буря,
тучу з небес зсипавши широких,
гір зелених сполокавши глави,
глин намивши золотопісочних?

Як же мені води не мутити,
коли сварят два родимі браття,
рідні браття за отця дідицтво.
Дуже сварят помежи собою,
лютий Хрудош на кривій Отаві,
Отаві кривій золотоноші,
хоробр Стаглав на студен Радбузі,
оба браття, оба Кленовичі,
Попеля Тетви давного рода,
що з повками прийшов чеховими
через три ріки в сі буйні землі.

Прилетіла дружна ластовонька,
прилетіла з над кривою Отави,

на розложисте сіла оконце,
в отців золотім Любушинім дворі,
в отців дворі святім Вишеграді;
горює і сумно нарікає.

Лиш се вчула єї сестра рідна,
рідна сестра в дворі Любушинім,
молит княгиню внутрь Вишеграда
перед воротьми встановить правду,
обох єї прикликати братей
і по закону їх розсудити.

Каже княгиня виправить послы
по Зутослав з над білою Любиці,
куда красні дуброви ся стелять,
по Лютобор з горба Доброславска,
де Орлицю Лаба випиває.

Ратибора від гор Кирконоших,
де Трут дуже люту сань умертвив,
Радована з камінного моста,
Ярожира з бердів бистрорічних,
Стрезибора з над Сажави ладной,
Саморода з над Мжи сріброніші,
по всі кметі, ляхи і владики,
по Хрудоша і Стаглава братей,
сварящихся за східи отцівські.

Лиш ся зняли ляхи і владики
в Вишеграді (в столиці Любуші),
по родові веський свому станув,
ступит княгиня в яснобілій різі
на отецький престіл в славній соймі.
Дві премудрі виступили діві,

виучені в віщбах витязівських.
У одній суть дошки правдодатні,
меч у другой, кривди карзючий;
протів ним полемінь правдозвісна
і під ними вода святосудна.

З отцівського стола золотого
почала княгиня говорити:
«Мої кметі, ляхи і владики!
Сесю братем розсудіте правду,
що ся вадят о спади отцівські,
о отецькі спади між собою.
По закону богів вікожизних
обом в одній пробувати власті
або рівнов розділитись міров.

Мої кметі, ляхи і владики,
виповіди мої осудіте,
чи по вашому они розуму.
Сли не по вашій они суть гадці,
встановіте, як би іншим чином
помирити сколочених братей».

Склонилися ляхи і владики
і почали стиха говорити,
говорити стиха між собою,
і хвалити єї виповіди.
Встав Лютобор з Доброславска горба,
яв таке слово говорити:

«Славна княгине з отцівського стола,
із отцівського стола золотого!
Розмислили ми твої виповіди.
Збери голоси по народу своєму».

Судні діви голоси збирали,
в судину їх святую збирали
і діали їх ляхам викликати.

Встав Радован з камінного моста,
Яв голосів числа проглядати
і більшину прокликати в народ,
в народ на сойм, зобран за для суда.

(«Оба рідні браття Кленовичі,
рода давного Тетви Попеля,
котрий прийшов з повки чеховими
в сі дебелині землі чрез три ріки —
погодітся в отечні села,
там вам обом разом панувати».
Встанув Хрудош від кривой Отави,
по утробі му ся жовч розлила —
лютостю всі тряслися сугасти,
махнув руков, ревнув ярим туром:
«Горе птицям, сли в їх гнізді змія,
горе мужам, де жена владнує!
Мужу мужам владнувать подоба,
первісткові спаць дати, се правда».

Встала Любуша з золотого стола,
Рече: «Кмети, ляхи і владики!
Чуєте мою осьде поганьбу,
судіть самі по закону правду.
Вже не буду судити вам сварки,
звольте мужу помеж собов рівну,
щоб зелізом владнував над вами —
рука діви слаба владнувати».

Встав Ратибор від гор Корконоші,
взяв такеє слово говорити:
«Нехвально нам правди йськати в німців,
по закону правда в нас святому,
що ю наші принесли отцеве
в сі дебелні землі чрез три ріки...»

З ПОЛЬСЬКОЇ

З С. ГОЩИНСЬКОГО

Коли і як-то стала, не знати,
Могила в лісі густім дрімати.
Поросла мохом, над вершком горою
Збилося гілля вкруг з обологою,
Гілля старого, як світ старий, дуба,
Що смієсь з громів і недолі зуба,
А дуб був велит, виш золотої бані
Лаври печерської, київської пані,
Що всім сестрицям своїм перед водить;
Сей старець в хмарах головою бродить,
Брат старший славній пуші Лебедина,
Пуш передвіцьких найстарша дитина,
Як рідний батько степу не одному.
Бо небес лютость не раз понад ньому
Пересувалась, мовби тої неньки,
Піснь, що дитину хоче вколисати;
Сердиться ніби і знова пісеньки
Гомонить стиха, щоб дитя приспати.
Чи жарке літо страшні громи сіє,
Чи сумна осінь в мряках бурев свисне,

Чи в лугах голих туга зима тисне;
Верх того дуба всігди зеленіє;
Як витязя слави вінець зелененький,
Вінець віків мужа, що заснув в могилі,
Й мисль свою в дуба красоту прибравши
Й кров'ю своєю його підоллявши,
Знов віродився у дубовій силі.

Сонний Небаба під ним спочиває.
Ліжником в нього моріг споловілий,
Стріп із галуззя, пень, порохня біла —
Під головою, а думку співає
Степовий вихор, що лісами гонить,
А сторож вірний, кінь, станлями дзвонить...
Згадок то місце — могила й дуб давний,
Казавбись, брате, що то витязь славний,
Що о нім дума України голосить,
Котрого досі вкривала могила,
Явом явився, з могили ся взносить:
Така краса в нім, така велич, сила.

Ой, не завидуй козацькій дитині
І його снові в тяжкій сій годині!
Глянь му на лице, як ся розбісила
Спутаних мислей сердитая сила:
Вежа, здавалось, лиснула огнями;
На коня скочив, та й за козаками.
Аж серед яру... що ж там бовваніє?
Намість дружини — вовків стадо шниє.
Орлика голос десь ген за горою,
Жене ід ньому, світло ще лискало...
То Ксеня в очі дивиться грозою.

Воронів кілька в уха закрало.
Купався в поті, вирватись силує...
Аж бач, на пруті залізнім гарцює...
Зжахнувся, з ляку із сону порвався.
Кого ж то видить? хто ж то показався?

Якийсь край нього сидів си старенький,
Сивий, як голуб, і тихомирненький;
Де очі були, дивиться ямками.
Єдну си ногу заложив на другу
І спер бандурку на своїм коліні,
По струнах злегка посував пальцями,
Зводив на тямку старих думок тугу,
Діла і літа, що сплили не нині.
Тепер Небабі немилі ті гості,
До сліпця скочив і гукнув зі злості:
«Гей, діду, хто ти? яке ти тут діло?»
Насмішком звільна відповів дід сміло:
«Лице ти, мабуть, дике, як і мова;
Що взяв ми очі, богу буде слава!»
Знов бренькав струни, не рікши і слова,
Ніби то словом одним всього збуде.
«Смішком не збудеш, не марна то справа.
Хоть бог привів тут, чорт тя не добуде!
Старче, мов: хто ти? що в сім лісі дієш?»
А заким оком зглянути успієш,
Дужим медведем д нему підхопився.
Сліпець не злякався; як перше з вагою
Рік козакові: «Пусти, урвеш струну,
Не купиш іншу, не купиш новую.
Бач, сліпець темний я, з дороги збився.
От не сердися! без гуку, без стуку,
Коли-м не милий, зведи на дорогу!
Сли перепросиш дась копійку в руку —

Бач, я не такий, я в бандурку труну
І на добраніч думку заспіваю».
— «Лихо не сліпець, я кличу, питаю,
А він байдуже, не відповідає,
А він, як камінь, з місця не двигнувся!»
Думав си козак, нищечки всміхнувся,
Бо вже в нім лютість і гнів притихає.
«Чом, коли-сь темний, саміський лізаєш,
Провідниченька чому ж ти не маєш?»
Уже легеньким спитався голосом.
Дід усміхнувся: «Ба!»— муркнув під носом:
«Костур у мене, що в кого ратище.
Чи тихо в світі, чи то вихор свище,
Сльота, погода, чи ніч, чи видненько,
Мать Русь перейду, він провідниченько.
А від Каніва аж по саму Смілу
Всяку спізнаю під руков могилу,
Пні при дорозі кождей в тямці маю,
Під ногов усяку верховину знаю.
Нині, відбившись від моєї дружини,
Заснув-єм покрай лісової тіні.
Якесь лукаве зависливе лихо
Костур узяло, підкравшись тихо.
Ніщо казати, був кован і стане
За добру шаблю... Мій сердитий пане,
Чи злість минула? гріх довго сердитись!
Піснь заспіваю, щоб нам помирितись.
Лиш си настрою під голос пісеньки
Мою бандурку. Знай, хоч піду куди,
Хоч не повернусь, всюди, сину, всюди
Мій старий голос і думки миленькі».

З Ф. КАРПІНСЬКОГО

Скільки вже разів соненько вертало,
Ясненьким світлом днину красило;
Но мому світлу що ж то ся стало,
Що мені досі не зазоріло?

Вже й царинонька вгору ся взбила,
Росте і в колос буяє швидко,
І ярина ся зазеленіла...
Моей пшениці не видно, не видно.

Соловій мило вже щекотає,
Птичок громада лісних заграла;
Воздухом дзвінко жайворон співає;
Но моя птиця мені-сь не озвала.

Де поглянь, з землі цвіт прозябає
По завчешній повіді,
В чудесні барви-сь луг прибирає,
Но мому цвітку щось годі — щось годі.

Поки ж тя, доки, весно, молити?
Приспій на Галич лучі теплими
І чадам руським верни їх цвіти...
Верни їм пісні родимі.

Додаток

БАЙКИ

Плішка і Соловей

Рікла Плішка д Соловію, що тихо сидів:
Жаль ся, що рідко щебечеш! Сей їй одповів:
«Лучше мало доброго, ніж лихоти много».

Старий і Молодий Лис

Молодий Лис, которий ще стрільця не знав,
Втішився, як нову красну шерсть достав.
А Старий рік: безпечность тих ліпот не
любить,
Не тішся ними; сеся красота нас губить.
Не все, що красне,
Єсть для нас щасне.

Поток і Ріка

Поток, з громом шумно із гори текущий,
Сміявся з Ріки, в той час тихонько ідущою.
А як сніги згibli, верх води не дав,
То із того потока поточок лиш став.

А що гірше, що біг прудким перше скоком,
Сплившись з Рікою, не був вже Поток.

Хто з шумом в світі сам ся величає,
Вже добру славу сам си розганяє.

Щука і Маленька Рибка

Рибка в воді червака ловила,
Не могла ззісти і дуже сь сердила.
Надбігла Щука, червака ковтнула,
А з червом вудка причеплена була.
Взяв рибарь Щуку на берег тягнути,
Взялась Рибка радувати,
Взяла подружкам казати:
«Часом то добре і маленьков бути!»

Діти і Жаби

Коло озера
Щодень звечера
Хлопці сюда, тудя бігали
І на жаби засідали.
Лиш ся котра з води показала,
Каменем зараз в лоб діставала.
Одна з них над другі сміла,
Так з води до них повіла:
Діти! Діти, лишіть те битте,
Вам то грачкою, нам йде о житте.

Лебедка і Ворони

Водою плила
Лебедка біла.
Надлетіли чорні Ворони,

Надлетіли в сесі сторони.
Бачте, Лебедка біла як сніжок!
 А ми такі гидкі,
 Чорні й бридкі.
Стрімголов на берег впали,
В дзьоби болота набрали
І стали згори мітати,
Білу Лебедку нуряти.
А Лебідь з дурних сміявся,
Став біліший, лиш скупався.
 Хоть лихі люди соромом метають,
 Добрі і чесні на тее не дбають.

ОЛЕНА

Казка

Музика різко від уха загравав, а бас то загудів, то, влад вибиваючи, моторні дівчата аж піднімав, а хоть ноги потомлені, до круглого рвалися танка; гарні хлопці в підкови до складу кресали, позираючи радісно кождий по своїй дівчині; свашеньки з молодцями, стиснувшись в кутку коло припичка, хоч дрібненько, но частенько витрясали крупник із чарочки, не дбаючи, собі раденькі, на старих своїх довговусих господарів, на другім боці в куті коло скрині спорю мірою попиваючих. Було то весіллячко.

«Гей, хлопці, чи спите? Що-сте ся позабували? — кликнув гожий дружбитонька, з великою шовком шитою хусткою у бока, досадним голосом. — Дівчата раді би гопцювали, а в нас як би душі не стало!» — Махнув шапкою, вінцем барвінковим стрійною, погладив чорненький, хоч невеличкий вус, розгорнув волоссячко у чола, глянув по дівчатах, виніс одну з калинового луга,

напретив музиці «або грай, або гроші віддай», моргнув на Юрця, і станули до шпаркого козачка.

Хоть з дерева лист упав,
Моріг половіє,
Весіллечко господь дав,
Радо нам ся діє!

Юрцьо:

Хоч надворі ніч темна,
Гей, темна ночонька,
В нас світличенька ясна,
Красні дівчатовька.

Дружба:

Сокіл в білий двір влетів
К чорної галонці,
Княжиненько наш приспів
К русій дівчиноньці.

Юрцьо:

Нуте, жваві хлопаки,
Легіники горні,
Витинайте гопаки,
Хлопчата моторні.

Ба, й свахи не дармували, бо і їм не йно що всім разом саджати коровай, ще і потанцювати конче, щоб ся коровай вдав красен та ясним сонцем на столі засіяв, та й добру долю приніс; а Олена, пишна княгиня, як русалочка гарна, ще раз вінком барвінковим золотозеленим стрійна, їх веселій придивлялась охоті та часто в легкій коломийці розковану русу косу на легкий кругом пускала вітер.

Бач, і наш вдалий Василько приспів дарити нашу княгиню; хоч о пізній вечері, но стане він за тее зо своїми красними співа-ночками. «Щось ти нам сумний, та й сам; кажи, може, яка лиха пригода?..» Приступив і старий батенько, сивий голубонько, та приніс спорий кухоль горілки з медом: «Но, жвавий козаче! Бодай здоров був!» — надпив і подав йому: «Відай, утомив-єсь ся, покріпи сили!»

Відобрав, подякував, поставив, втер лице — та й став промовляти:

— Вертаю із Дубровнич, були-смо у дворі просити пана старостича на весілля; він, бачимо, не дуже нам рад був, схнюпився, люто по нас глянув, відвернувся; но небавком знову промовив солодко, вложив Семенкові кілька телярців ясних у жменю, обіцяв прийти, та й відправив, але видко було по нім якуюсь нерадість. Не встигли-смо відійти, може, на двацять кроків: «Семенку!» — кликнув, відчинивши віконце. Семенко, як стояв, поскочив ід дворові. «Скакай, — казав мені, — домів, я духом приспію».

Уже зступав-єм к долині, мав-єм скрутити поза високу могилу татарськую, оглянувшись назад себе, взрів-єм, сила при вечірній мряці доглянути лъзя було, Семенка; спізнав-єм го по легких ногах, спускатися вискоком ко старому крутому шляхові, що то о нім так много старі повідають люди. Куда ему шлях, не знаю і не вгадаю; щось-то лихого буде, лисиця мя перебігла та й

ворон на хресті сім раз закрював. Але док життя ми стане, не забуду того козака з бандуркою і густокрутою бородою, котрою дакуда сивий кудався волос, як верг на мене чорним соколим оком, як би гранею мя об-сипав; він тогди саме, коли-смо ступили на поріг світлиці у дворі, кінчив співанку тими словами:

... ..з татарської неволі;
Кінець моїй пісні, кінець і недолі...

* * *

Сонце спочило, смерклося, тиха пільма насіла тихі та узкі звори, вітер буйний осінній метав хмарами від верха до верха і гнав споловілим листям з гір в темні роздоли, то знов під круту стремену, скриплячи голими гіллями відвічної дубини, мов величаючися своєю лютостію, а ругаючись з їх недуги; звір шелепотів чагарами за жиром, часами вовк, голодом пертий, дивими завив голосами; перісті опеки, закляті над безвістями стояти, здавалися при настиглій нічній мряці проживати та свої міняти становища, проходячись, мов нічні мари, бо, як-то кажуть: «у страха великі очі».

Сміло ступав відважний Семен по круглім грехоті і по розметаних костях, переступав колоди, підносячи високо ноги, із притиска їх ставляв, щоб го яка мара не підбила; чорна пільма го за очі хватала:

скоро взрив тумани по корчах, волосся му горою ся звело, кров ся стинала, а страх за серце як би мертвець зимною ймав рукою. А нельзя казати, щоб не мав відваги, бо ся не раз добре довело, але змаленька чував о заклятих дівицях, о скаменілих лицарях, о недоступлених про змії райських птицях, то о однооких татарах, людоїдах, великанах і многих інших лихих духах; а скоро то все стануло на умі роєм (а час, ніч темна і місце, гори, дебри і чагари по тому були), то тогди і найсмільшому трусом ставати, а Семен, посміховуючийся на зазір вовка або ведмедя, при найменшій лопоті застигав, бо то, відай, з лихим, не з пирогами.

Замаячило в далечині гей ватров широко розложеною; було то йому, що женчикам в жаркім літі вітрець холодненький; вдивився в ню цілою душею, а радість в його душі калиною зацвіла, і втихомирився дух його, як природа по шайній тучі, і зрадувалося серце в нім вельми, як коли б ясне лице своєї Олени взрив. . . Затріщало корчами по сухім ломаччю, та й го переймило, скаменів, заголосило:

.....з татарської неволі;
Кінець моїй пісні, кінець і недолі. . .

прожив, бо пізнав Данилка, що го у дворі видів, що то так дико і люто, як розбишак, виглядав, що то на обіцянку пана бути на весілля, к стіні по-бісовськи ся усміх-

нув. Утішився, видячи його, а зрадувався більше, скоро вчув: «Одна нам дорога», стис го за руку, і побратались і разом в двійні ступали кремінчатою стежкою під круту гору к високій ватрі.

Підійшли на місце. Семенко, узрівши із-за дуба кільканадцять бородачів при широко розложенім вогні, нагадав си дванадцять розбійників у казці, що висільця відрізали і пекли на рожні, налякався, спинився, ані кроком наперед і мав ся вертати. «Не страхайся, — промовив Данилко, — не такий дідько страшний, як го малюють, — приступи, тадже ти християнин, не враг, не басурман, лише бідний селянин».

— Мабуть, наш жвавий бандуриста Данилко, — озвалося кілька грубих голосів, — несе він нам щось потішного; для нього нема ні воріт, ні залізних дверей, — і поскочили в сторону, відкіль голос ішов. Привели обох, згорнулися к Данилові всі, питаючи, яким світом довершити їм гадку, бо Данилко ніколи надарма не трудився, а радуючися тамтим околом Данилка і попиваючих могорич на будучу добру справу, Семенко сумував, присмотруваючись тотим дивоглядам скоса, то рушницям, то ясним топірцям, стремлячим докола курища, то барильці з горілкою; однако ж частіше поглядав в чорний ліс, чи не з'явиться яка стара стежка, втекти і спастися. Але наганув-си його побратим Данилко свого товариша, приступив к ньому з кухлем: «Бодай

здоров був! Ти ся нам знадобиш, не сумуй, зрадуєшся нині, а з тобою многі твої сусіди, пий на погибель врагам, так чинимо всі, так чинить і наш ватажок.— От бач, і він іде; пий, а втішиться тобою».

Але Семенові не до солі було, взрівши його, і мало що кухля не впустив, бо такого ні видав, ні слихав, ні видумати не міг. Станув Медведюк піднебесною чорногорою, барки його — у Бескидах камінь; дуб — його правиця; брови його — як дві чорні хмари; а очі його — з-під тих хмар дві молні; а борода його — ніч темна осіння; а голос його — грім серед літа; а ступив ногою — земля стогнала; вергся на врага — буй-туром валив. — «Мов, як-есь ся справив!»

— Відомо, думка українська і стіну переб'є, — озвався Данилко, — бандуристою війшов-єм у замок. Старець Дмитро (так го там зовуть), що мя впустив, заглянувши в мене бандурку, просив мя насильно, аби-м ему заграва та заспівав; заспівав-єм відому пісеньку о татарах, кінчивши святим Николаєм, а заспівав ему до серця, і полюбив мя вельми, побратали-сьмо ся, і завів мя світлиці замкової, хвалячи перед паном бандурку мою і мої думки, а я рад тому був. Доспіваючи пісню, взрів входячих того тут молодця з другим, і просили пана на весілля; обіцяв ся, лиш видко було, якусь лиху гадку точив у своїй голові, «Не вдась, вражий сину», думав-єм собі. Відспівав-єм, взяв таляра та й пішов і зустрів-єм старого

Дмитра, ждаючого мене під дверми. Проходжали-смо ся по обійстю замковім: старий своє, а я своє; він щось там билинив о татарах, а я тимчасом придивлявся: від горбка стіна найнижча. «Тамтуда,—казав старий,— наш Степанко не раз бігав на вечорниці, а вертав, як кури другим опадом запіли». — «Ваш пан, — мовлю до него, — вибираєся на весілля?» — «Правда, до Семена: казав коні сідлати і щонайжвавші хлопці в цілім замку з собою бере. Щось він на гадці має. він часами дуріє .. а може... може, лише погуляти... Не жаль бо то і погуляти на таким весіллячку: дівчат, як звізд на небі, а всі красні, а найкраща Олена, сама молода, як сам мовляв; лице у неї, як соненько ранком, а очі, як зірнички перед досвітом, голосочок, як дзвіночок, а ноги — вітрець легонький, а руки — сніжок біленький, а сама як... як — гарная ланя. .»

Ту старому язик по кутках бігав, закукурічився і здавався молодніти.

— Годі! Не теряймо часу, не нам о тім бесідувати! — озвався сильний ватажко.— На коні! Ванько, з шестома, — у замок; забери, що нам ся здасть, а що не возьмеш, разом з замком най огнем сяде! Немного там труду буде, однак от доведеться, як-ся справиш. А ти, Семене, поведеш нас на весілля, потанцюєм з грабителями, вражими синами.

Розбіглися вітром по байраках за кінь-

ми; огонь погас, грань меркотіла — курище
ся лишило, втихомирилося.

* * *

«Через густу враз дубину
Соколами, молодці!
Ой, заплачеш, вражий сину,
Як взриш ясні топірці!»—

заgrimіло в далечині, а голос дубровами
високими розлягався верхами та й заблу-
див гомоном в чорних безвістях, лише ще
дудонь тряс землею та й знеміг. І знов тихо
і знов сумно, лише вітер ярами засковиче та
й ворони закрячуть, радуєчись на будущий
жир. Мрячно і тихо, бо поскакали ногами
скоропадними за вовчими очима, допали
лазу край чорного лісу.

— Гей, мабуть, зоріє! — озвався новобра-
нець, — гляньте!

— Неглупе! — заgrimів велит-ватажко, —
Ванько зажег си skipку.

— Аби видко було з погребів старі вито-
чати меди, — озвався старий бородатий Бой-
чук та глянув на кухоль за ременем.

— Та й наші, бодай здорові, червінцями
ся підкидають,— мовив третій.

А ватажко:

— Цитьте! Дудонь,—коні в байраки, хлоп-
ці,— за дуби!.. Федь,— на чати! Як взриш —
закрячеш. Потягніть мусатами топірці, по-
тім тихо, щоб вас і муха і не чула, бо... не
тра вам казати.

Напретив та й вступив у чагар.

Не довго ждали, тупот ся змагав, дерли коні, аж земля стогнала.

— Кра-кра-кра!

— Хлопці, в лад! — загомотів верховодник.

Задзвонили топірці та мечі, іскри ся посипали, мов з димні, стерлися дві хмари, б'ючи мовнями по чорних воздухах, а Медведюк буй-туром вергся на супротивника, вибив меч зо жмені, завинув ясным топірцем та й вигнав вражу душу лукаву негідника щелиною в голові: приймив з опалих поганих рук зорю на розсвіті, Оленочку гарну. Челядь граблива поборена, одна порубана, друга пов'язана.

— Семенку! Прийми твою відданицю.

Прискочив Семенко, в пояс склонився, стис го за коліна, хотів промовити, подякувати, лиш не вдав за про радість. Приспів і дружба з молодими легінями свого села, гонячи возьмителя, але діло вже довершене зустріли. Уже Медведюк, хоча й непрошений дружба, скупив княгиню мечем, а они ся вельми жалкували, що не лишено було їм нагріти грабителеві чуприни, стискали персти в твердий кулак та й загинали зубами.

— Вже ми йому карку та нагнули, аж на землю поклоном упав і, відай, не зведеса, аж, мабуть, на Осафатовій долині; бач, окаянник з весілля голоден вертає та сиру землю їсть, — озвався верховодник сильний і потрутив го ногою.

А Семенко ся не тямив з радості, при-

гортав свою надію к собі, а она його білими обнімала руками та рум'янее цілувала личко, аж ся ватажко мимохить не засміяв на голос. Обое приступили к ньому і просили го: — Хотя й на годинку, на крупничок та на солодкий медок, та, може, де роздобудем якого талярця.

— А музика! Там-то музика! — перебив дружба. — Добре тот казав, що му лихо в пальцях сидить, так дрібненько мне козачка.

— Майтеся гаразд! Мені там не бути,— промовив Мєдведюк та й відвернувся.

— У вас перше п'ють, а потім танцюють, в нас навідвороть, перше танцюють, а потому п'ють; а могорич — в тім нашого Ванька голова; буде мед, горівка, червінці та талярці та й гарні пісеньки, — була бесіда вусатого Бойчука.

— Хлопці, на коні та до наших! — кликнув ватажко, та й щезли.

ПЕРЕДСЛІВ'Є

Судило нам ся послідним бути. Бо коли другі слов'яни вершка ся дохаплюють і если не вже, то небавком побратаються з повним, ясним сонцем, нам на долині в густій студеній мряці гібіти. Малц і ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі і бурі, тамті занімiли, а народові і словесності надовго ся здрімало; однако ж язик і хороша душа руська була серед слов'янщини, як чиста сльоза дівоча в долоні серафима.

Зволила добра доля появитися і у нас збіркам народних наших пісень і іншим хорошим і ціловажним ділам¹; є то нам як ранок по довгих тьмавих ночах, як радість на лиці нещасного, коли лучча надія перемчить крізь серце його; суть то здорові, повносильні ростки, о котрих нам цілою

¹ У зносі М. Шашкевич перелічує видатніші літературні твори та фольклорні збірники, що на той час (1837) вийшли з друку.

душею дбати, ogrівати, плекати і зрошати, док під крилом часу і добрих владнувателів хорошою і кріпкою засіяють величчю.

Не журися, Русалочко з-над Дністра, що-сь не прибрана, в наряді, який від природи і простодушного і добросердного народу твого приймила-сь, стаєш перед твоїми сестрицями. Они добрі, вибачать ти, приймуть тя і прикрасять.

Сказати нам дещо о правописі сеї книжечки. Хочемо зачинати, про те знати нам конче, яке теперішньому язикові істинное лице; задля того держались-мо ся правила: «Пиши, як чуєш, а читай, як видиш»...¹

Поклонися, Русалко наша, низько всечесному сподареві Ніколі Верещинському, що тобі звелів родитися, і всім, що тя пристроїли піснями народними і стариною; іменно: трудолюбивому Мирославі Ількевичові, потом православові Кавбкові, Івану Білінському, Маркеллу Кульчицькому, Мінчакевичу і іншим; честь їм най буде і слава, а в руських дітях найусердніша подяка!

¹ Далі названо деякі правописні особливості, за-
позичені з інших мов.

СТАРИНА

Старина є то піснь хороша, дзвеняча, що різним способом в наші часи загомонує, що різним настроєм озивається з передвірка до нас — і раз тихим, миленьким голосом промовляє, обнімає солодким чувством серця, а знова піднімає величною силою душу, чудує, казавбись, надприродними ділами ум послідних,—то знову залебедить тужно, плачем голубиним дідів розплакує сини, то знова обвіває потіхою і радощі в серця нагортає, а в душах зводить святую почесць покійним праотцям. Старина є то великий образ, є то дзеркало, як вода, чистее, в котрім незмущенноє з'являється лице століть. Там тобі, внуче, глянути, а взриш, як твої отці, твої діди жили, що діяли, що їх веселило, радувало, а що печалило, яке сонце меж ними сіяло, як думали, яким духом обнімали природу, окрестності, світ цілий, з ким ся стихали і як се на них діяло, який їх світ внутренній, а який зверхний, що їх надіяло

до сильного діяння, а що їм силу віднімало, який їх язик, яка бесіда, яка їх душа, яке серце — словом, якими хотіли перед тобою з'явитися і що по тобі ждали.

Сесе всьо для нас не бридня. Чужина нас займає, чому ж би наша не прилягла до серця, не промовила до душ наших сильним словом. Окрухи, ба великі кусні сего образа, сего чудного дзеркала придержались донині, переховались по церквах, по монастирських книжницях, по чесних священниках, по піснелюбних дяках, не щоби і під низькими стріхами, по сановитих господарях,— которе вони честять і переховують, мов святий подарок з неба. Сукромі голоси брелять по всій Русі (то піснею, то казкою, то небилицею, то поведінкою, то приповідкою, то загадкою, то обрядом), лиш їх скликати в одно, а стане піснь велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде, що сильно розгримить славу передніх і нинішніх літ всього народа.

Знайшлись многоучені мужеве (лиш їх не годі на так великоє діло), що зацікавляються, хочачи згорнути тоту неувядаему красоту передвіцьку. Честь і повна подяка не мине їх; коб лиш недалеко відсували радість нашу і щоскорше дали нам хісноватися тим, що придбали своїми трудами.

РУСЬКОЄ ВЕСІЛЛЄ.

*описанное через І. Лозінського в Перемишлі —
в типографії владичній гр.-кат. 1835.*

Велика і всехвальна була гадка писателя сего діла, згорнути ладкання, привести їх в лад і приложити к ним опис обрядів весільних народа руського. Потрудився писатель не мало, заким їх зпомеж народа, з вічної, казавбись, нетямки двиг, також з других писателів виняв і всякую піснь на єї питомім постановив місці. Лиш жальковатися, що ще і половини всіх обрядів і пісень, по всій Русі співаємих, не зібрав — лиш доганочка, що не зустрічаєм в сій книжці того, чогосмо ждали і чого при збірці народних пісень нельзя забувати. — К чому би нам придались збірки народних, перед всім обрядових пісень, з якого становища нам ся присмотрювати на них і сам ся присмотрював, як давні тії пісні і обряди і про що досі не зветочіли і не перегомоніли, котрі передвіцькі, а котрі нинішні, яка в них всіх разом мисль; що там діють князі, княгині,

бояри, хоругви, короваї, кудерне деревце в нім, золотокуючі ковальчики, що косу розковують, едамашки, паволока, посаг, хліб і сіль, козаки, скупини і много енчого, на останок о напіві і складі пісень весільних, чим відличають ся від думок, чабарашок, шумок, коломийок і енчих пісень руських? — о сім всім ні сліду; писатель біля того то злегонька, незнакомо перемчав, або мовчки ціло мимо лишив. — Язык і правопись в сесім хорошім ділі (не мовлю в піснях) перший мало, а вторая ціло — не руські. Велично красні діви (ладкання) прибрав в лахматте не наське, переплів красні пахнющі цвіти тернинов і бодлаками, нарядив чужі мислі і слова нагинками руськими і поставив їх на причолку дивогляди *kęędz, największy, sendzia, ęasno, staroęscępu, chogonęzy, źridło*, і еще дуже много енчих, що істинного русина ужесають.

Найбільшою обманю, ба неспрошеним гріхом в сім ділі є, що писатель, відвергши азбуку питому руськую, приняв букви ляцькії, котрі ціло не пристають к нашому языкові. Чи годиться безчестити святиню? Чи годиться потручати ногою сивенького старця, що ся нами від молодості нашої опікував, заступав від бурі, хоронив перед жегущим огнем, придержував душу в тліннім тілі? Чи годиться відвергати азбуку святого Кирила, любомудрця високоумного, многоученого, що ся так добре вдивив в язык славлянський, що бистрим соколовим оком проймив го навскрізь, що сильним думающим

духом обняв всі голоси величного звенящого язика славлян, а знаючи добре, що їх ні грецькими, ні римськими буквами нельзя писати, яв ся подати нам сукромі знаки письменні, сотворити азбуку народно-славлянськую, і звів діло піднебесное, з котрим кромі грецької і латинської ні одна правопись зпомеж так много язиків рівні придержати не здужат? — Лишив ся тот подарок сего великого мужа святым, найчеснішим, найдорожчим спадком, котрого нам всі завидують, котрий нас перед веським прославляє світом, до котрого наші діти цілим серцем прилігали, неугасимо милостію обнімали, вічнодбаючим оком стерегли і питомими грудьми заступали. І чи ж можна було інакше? Азбука святого Кирила була нам небесною, незборимою твердю перед довершеним знидінням, була найкріплішим стовпом, несхолибимою скалою, на котрій Русь святая, через тільки столітей, люто печалена, крепко стояла. Є то діва райська, звідострійна, озорена добродійною силою, що нас теплим, солоденьким духом овіває; їй то чудне діло, що ми досі русинами!

ПРИМІТКИ

Оригінальні поезії

Хмельницького обступлення Львова. Написаний, очевидно, для збірки «Зоря» (1834 р.), упорядкованої М. Шашкевичем і забороненої австрійською та церковною цензурою. Вперше опублікований у кн. «Писання Маркіяна Шашкевича». Видав Михайлс Возняк. У Львові, 1912. Звідти передруковується. У вірші оспівується облога Богданом Хмельницьким Львова в 1648 р.

О Наливайку. Написаний для збірки «Зоря» (1834 р.). Вперше опублікований у кн. «Писання Маркіяна Шашкевича». Звідти передруковується.

Болеслав Кривоустий під Галичем. 1139 р. Написаний в 1834 році. Вперше надрукований Я. Головацьким у газеті «Зоря Галицькая» за 1849 р., № 7.

У вірші оспівується перемога руського війська на чолі з київським князем Ярополком над польським королем Болеславом Кривоустим у 1139 р.

«Сорок восьма крвава справа». Болеслав Кривоустий брав участь у 48 нападах на інші країни. В останньому з них зазнав рішучої поразки від київського князя Ярополка.

Слово до чителів руського язика. Написаний для рукописної збірки «Син Русі» (1833 р.), складеної М. Шашкевичем. Уперше надруковано в 1887 р.

Погоня. Перша редакція цього твору під заго-

ловком «Думка» написана для збірки «Син Русі», 1833 р. Надрукований вірш з авторськими змінами у зб. «Русалка Дністровая», 1837 р. з підзаголовком «після народної казки».

Згадка. Написаний, очервидно, для збірки «Зоря», 1834 р. Вперше надрукований в зб. «Русалка Дністровая», 1837 р.

Розпука, Веснівка, Туга за милою, Сумрак вечірній вперше надруковані в збірнику «Русалка Дністровая». Звідти передруковуються.

«Поza тихий за Дунай» Вперше надруковано в журналі «Зоря», 1886 р., ч. 23. Присвячений братові Антонові.

*Лиха доля, До милої, Думка, Підлисса, Бандурист, Нещасний, До***, Дівчинонька* вперше надруковані у збірнику «Вінок русинам на обжинки», ч. I. 1846 р. Вірш «Лиха доля» Я. Головацький датував 1836 р. Вірш «До милої» звернений до дружини поета Юлії Крушинської, написаний між 1838 р. Поезія «Бандурист» — уривок із незакінченої поеми М. Шашкевича «Перекинчик бісурманський». Вірш «Нещасний» («Безрідний») датований. «Нестаничі, 2.XI.1840 р.»

Над Бугом. Уперше надрукований в журналі «Вечорниці», 1862 р., ч. 20. Вірш має дату «Утішків, 13 травня 1838 р.»

Опихане, пане? Написано, очевидно, в 1840 р. Вперше надруковано в альманахові «Зоря галицькая яко альбум на год 1860».

Побратимові. Вірш звернений до Шашкевичевого приятеля, відомого поета Миколи Устияновича і передає радісні почуття поета, викликані читанням виданих на той час у Харкові, Петербурзі, Москві творів нової української літератури та народних пісень. Написаний, очевидно, в 1841—1842 рр. Вперше опублікований у збірнику «Вінок русинам на обжинки», ч. I, 1846.

Син любимому отцю, Туга, Вірна, «Місяченько круглоколий», Думка вперше надруковані в Записках наукового товариства ім. Шевченка, 1904, т. LV.

Другові, Руська мова, «Перед зорями в люту негоду», «Серед поля, край могили», «Взлетів орел піднебесний» передруковуються за виданням «Писан-

ня Маркіяна Шашкевича», видав Михайло Возняк, у Львові, 1912.

A wiesz ty? (Чи знаєш ти?), Moje Niebo (Мое небо) — ці вірші, написані польською мовою, передруковуємо за виданням «Писання Маркіяна Шашкевича». Вважаємо за потрібне подати їх у перекладі українською мовою (Переклад С Крижанівського).

ЧИ ЗНАЄШ ТИ?

(До Юлії...)

Чи знаєш, любя, що твій погляд ясний?
То райський куш, де щастя розцвітає,
І перед ним похмура дума гасне,
Сумне життя мов сонце огріває...

Чи знаєш, що мені твої солодкі губи?
Як спраглому роси малі краплини,
Як для бджоли обійми квітки любі,
Благословення неба — для людини.

Чи знаєш, мила, що серед негоди
В мою понуру душу ти принесла
Якесь блаженство, промінь щастя й згоди.
Від ласк твоїх життя гіркота зeszла.

Чи знаєш, Юлю, що́ твоя поява?
Мов серед ночі промінь сонця виник,
Мов блиск надії, що весь вік чекав я,
Мов після бур солодкий відпочинок.

МОЄ НЕБО

(Юлії...)

Добре тому, хто уміє,
Розточивши буйні мислі,
Українським вітром гнатись;

Хто спів руський розуміє
І, зустрівши тую пісню,
Поки ще мороз не тисне,
Поки туга-сум не висне,
До небес її підняти!

Благо тому, хто йти буде
Українцю сміло в душу,
Нові струни в ній порушить,
Дивні там думки здобуде,
Думки руські, підслухані
У природи й проспівані
Рідній їй, на повні груди.

Руська думка так ширяє,
Як козацький коник бравий,
Як у степу вітер жвавий,
Як на повну міць заграє
Серце чуле, мисль орлина,
Попід зорі, понад хмари,
Понад інших сонць отари,
Куди серця біль не зрине.

І якщо ти прагнеш неба,
Чуй, повім я, в чім потреба:
Знайнеш в пісні руській, в звуках
Те, що у кохання муках,
І забудеш про страждання,
Про криваві в серці рани.

Переклади

Плач Ярославни. Є свідчення Н. Вахнянина і Й. Крушинського, що М. Шашкевич переклав «Слово о полку Ігоревім». Вони тримали в руках повний переклад поеми, що починався словами «Чи не ялося нам, браття, старими словами почати сумну повість про похід Ігоря, Ігоря Святославича?» Проте досі знайдено лише цей уривок «Плач Ярославни». Переклад має дату: 1 червня 1833. Вперше опублікований у «Записках наукового товариства

ім. Шевченка», 1904. т. LVIII. звідки передруковується.

Переклади М. Шашкевича з сербських народних пісень: *Дівчина і риба*, *Дівчина до рожі*, *Пуста діячина*, *Дівчина, лице миюча*, *Ангелчини ворота*, *Знатель* — вперше надруковані в зб. «Русалка Дністровая», 1837.

Уривок перекладу «*Олень і Вила*» друкуємо за книгою «Писання Маркіяна Шашкевича», у Львові. 1912.

З Краледвірського рукопису. Як відомо, М. Шашкевич з 1832 р. багато працював над перекладом «Краледвірського рукопису», збірника чеського епосу, написаного у дусі наслідування народних пісень Вацлавом Ганкою (1791—1861) і виданого ним 1819 р. під виглядом нібито знайденого ним справжнього старовинного рукопису. Свій переклад поет передав академіку І. Срезневському, додавши до нього детальні історичні пояснення і примітки. Почавши працювати над перекладом ще десь 1831 р. (в 1832 р. про переклад М. Шашкевича вже є згадка у польській літературі), поет працював над ним майже до кінця життя. У зв'язку з тим, що мова перекладу важка для сучасного читача, редакція не ставить своєю метою дати в цьому виданні повний текст перекладу. До того ж читач знайде пізніші, більш досконалі переклади, зокрема переклад І. Франка. Ось чому ми не подаємо перекладу таких розділів «Краледвірського рукопису»: Ольдріх і Болеслав; Германів Бенеш; Забой. Славой, Людік; Честмір і Власлав; Людиша і Любор; Ярослав; Сойма, а подаємо лише окремі п'єси, об'єднані назвою «Пісеньки» та «Любушин суд». Повністю переклад надруковано у зб. «Писання Маркіяна Шашкевича», звідки й передруковуємо вміщувані тут розділи.

З С. Гоцинського — уривок з поеми польського письменника Северина Гоцинського (1803—1876). «Замок Каньовський» вперше надруковано в ж. «Основа», 1870, № 27. Друкуємо за виданням «Писання Маркіяна Шашкевича».

З Ф. Карпінського. Вірш був уміщений у збірнику Вацлава з Олеська „Pieśni polskie i ruskie

ludu galicyjskiego" (1834), без зазначення автора. Можливо, звідти й взяв його М. Шашкевич для свого вільного перекладу. Вперше опубліковано в «Зорі Галицькій», 1850. № 80. Передруковується за книгою «Писання Маркіяна Шашкевича».

Додатки

Байки (Плішка і Соловей, Старий і Молодий Лис, Поток і Ріка, Шука і Маленька Рибка. Діти і Жаби, Лебедка і Ворони). Ці твори з Шашкевичевої «Читанки» містимо тут як зразки байкарської творчості поета. Хоч авторство байок піддавалось сумніву, однак уже М. Возняк у передмові до книги «Писання Маркіяна Шашкевича» досить переконливо довів їх належність М. Шашкевичу. Крім 26 прозових байок, в «Читанці» вміщено шість віршованих. Передруковуємо їх за кн. «Писання Маркіяна Шашкевича».

Подаємо оповідання «Олена» та три публіцистичні статті М. Шашкевича як цінний матеріал для характеристики його творчості та громадсько-політичних і естетичних поглядів.

Олена. Казка. Вперше надрукована в зб. «Русалка Дністровая», звідки й передруковується. Можливо, що в «Олені» М. Шашкевич змалював якусь дійсну подію.

Передслів'є. Вступна стаття до збірки «Русалка Дністровая», звідки й передруковується.

Старина. Цією передмовою відкривався останній розділ збірки «Русалка Дністровая», звідки й передруковується.

Руськое весілле, описанное через І. Лозінського. Рецензія М. Шашкевича надрукована в збірці «Русалка Дністровая», звідки й передруковується.

З М І С Т

Маркіян Шашкевич. Вступна стаття <i>В. Дмитрука</i>	3
--	---

Оригінальні поезії

Хмельницького обступлення Львова	43
О Наливайку	45
Болеслав Кривоустий під Галичем 1139 р.	47
Слово до чителів руського язика	49
Погоня	50
Згадка	54
Розлука	58
Веснівка	59
Туга за милою	61
Сумрак вечірній	63
Поза тихий за Дунай	64
Лиха доля	65
До милої	68
Думка	69
Підлісся	71
Бандурист	73
Нещасний	77
До ***	79
Дівчичонька	80
Над Бугом	81
Опихане, пане?	83
Побратимові	85
Син любимому отцю	88

Туга	89
Вірна	91
Місяченько круглоколий	93
Думка	94
Другові	95
Руська мова	96
Перед зорями, в люту негоду	97
Серед поля, край могили .	98
Взлетів орел буйнокрилий	99
А wiesz ty?	100
Моје niebo	101

Переклади

Плач Ярославни	105
----------------	-----

Народні сербські пісні

Дівчина і Риба	107
Дівчина до рожі	108
Пуста дівчина	109
Дівчина, лице миюча	110
Знатель	111
Ангелчині ворота	112
Олень і Вила	113

З Краледвірського рукопису (пісеньки)

Збигонь	114
Китиця	117
Ягоди	118
Олень	120
Рожа	122
Зозуля	123
Сирота	124
Жаворонок	125
Любушин суд	126

З польської:

З С. Гощинського	131
З Ф. Карпінського	135

Додаток

Байки:	
Плішка і Соловей	139
Старий і Молодий Лис	139
Поток і Ріка	139
Щука і Маленька Рибка	140
Діти і Жаби	140
Лебедка і Ворони	140
Олена. Казка	142
Передслів'є	153
Старина	155
Руськое весілле	157
Примітки	160

Шашкевич Маркиан Семенович.
Сочинения.

Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор *Л. М. Нови́ченко*
Художник *К. К. Калу́гін*
Художній редактор *К. І. Зо́лотарьова*
Технічний редактор *Н. В. М'я́сківська*
Коректор *О. Я. Лазе́бна*

Здано на виробництво 20 X-1959 р. Підписано до друку
24-ІІ-1960 р. Формат 70×92/32. 5¹/₈ фіз. друк. арк. 6,28
ум.-друк. арк., 4,75 обл.-вид. арк.; БФ 00732. Тираж 2000.
Ціна в оправі 2 крб. 45 коп.

Радянський письменник, Київ, Госпітальна, 16.

Надруковано з матриць Львівської Книжкової друкарні на
книжковій фабриці Головоліграфвидаву Міністерства
культури УРСР. Одеса, Купальний зав., 5. Зам. 6135.

